

Minden út Rómába vezet

A történeti hitelesség és az evangélium hirdetésének kapcsolata
Lukácsnál Az apostolok cselekedetei 27. fejezete alapján

Jelige: AFL202

A dolgozat lezárásának dátuma: 2024.11.12.

Tartalom

Bevezetés.....	2
A történeti hitelesség és az evangélium hirdetése a lukácsi prológosokban	2
A lukácsi kettős mű prológosai	3
Az apostolok cselekedetei 1,1–2	5
Lukács evangéliuma 1,1–4	8
A szemtanúság szerepe a prológosok alapján.....	11
Lukács mint történetíró	13
Teológiai érdeklődés és történeti meghatározottság.....	13
Az apostolok cselekedetei történeti hitelessége.....	15
Róma mint úticél	17
Az apostolok cselekedetei 27. fejezetének kutatástörténete.....	20
Martin Dibelius és Hans Conzelmann	20
Ernst Haenchen.....	21
Jürgen Roloff	23
Rudolf Pesch.....	25
Colin Hemer	26
F. F. Bruce	27
Ben Witherington III	28
Pál szavai és tettei a hajón.....	29
27,9–11	30
27,21–26	34
27,30–32	37
27,33–36	38
Befejezés	41
Felhasznált irodalom	42

BEVEZETÉS

A lukácsi kettős mű második része, Az apostolok cselekedeteinek könyve közel harminc év történéseit öleli fel. A mű változó részletességgel mutat be eseményeket: egyes történetekről részletekbe menően beszámol, másokat röviden összefoglal vagy éppen csak futólag említ, sőt az olvasónak hiányérzete is támadhat néhány látszólag fontos esemény említésének hiánya miatt. Ha azonban megvizsgáljuk, hogy miként vélekedett Lukács az ő kettős művéről, milyen történetírói cél és teológiai látás alapján írta meg Az apostolok cselekedeteit, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy a történeti hitelesség és az evangélium hirdetése, a történeti érdeklődés és a teológiai meghatározottság nem egymást kizáró jellemzők, hanem egymással szoros kapcsolatban álló, egymástól el nem választható, Az apostolok cselekedeteit alapján meghatározó tényezők.

Dolgozatom első felében a kettős mű két prológusa alapján mutatom be Lukács történetírói célját és azon alapuló módszerét. Ezután vizsgálom Az apostolok cselekedeteinek történeti hitelességét az ókori történetírás fényében, kitérve a mű üdvtörténeti meghatározottságára. Foglalkozom Az apostolok cselekedetei történeti megbízhatóságát érintő kutatástörténettel, majd dolgozatom második felében áttérek a mű 27. fejezetének kutatástörténetére, melyben felmutatok kutatói álláspontokat a történeti megbízhatóság és a teológiai üzenet kapcsolatának kérdésében. Ezután Az apostolok cselekedetei 27. fejezetében található páli beszédek elemzése során bemutatom, hogyan kapcsolódnak ezen versek szervesen a fejezet egészéhez, miként jelenik meg bennük a történeti hitelesség és az evangélium hirdetésének kapcsolata, és hogyan tölti be ezáltal is Lukács a saját maga által megfogalmazott történetírói célját, miközben Isten kijelentett igéjeként áll előttünk az ősegyház első évtizedeit összefoglaló mű.

A TÖRTÉNETI HITELESSÉG ÉS AZ EVANGÉLIUM HIRDETÉSE A LUKÁCSI PROLÓGUSOKBAN

Írásomban a „történeti hitelesség” kifejezéssel a Lukács által leírt események történetileg pontos és megbízható voltára utalok, mely eseményeket Lukács nem a valóságtól elrugaszkodott írói kreativitástól vagy öncélú teológiai érdekektől vezérelve jegyzett fel. Az „evangélium hirdetése” alatt a Jézus Krisztus megváltó művéről, haláláról és feltámadásáról szóló örömunet továbbadását értem.

A lukácsi kettős mű proológusai

Amikor Lukács történetírói célját szeretnénk meghatározni, a legpontosabb választ akkor kaphatjuk, ha kettős művéhez írt saját proológusait vizsgáljuk meg, választ keresve arra, hogy vajon az evangéliumi előszóban megfogalmazott állítások vonatkoznak-e Az apostolok cselekedeteire is. Arra a kérdésre, hogy milyen kapcsolat van Az apostolok cselekedetei és Lukács evangéliuma között, a kutatók számos eltérő választ fogalmaztak meg. A különböző megállapítások nagyban befolyásolják azt, hogy hogyan tekintünk Az apostolok cselekedetei történeti hitelességére és teológiai üzenetére.

I. Howard Marshall összefoglalóan említi a kutatástörténetben megfogalmazott eltérő nézeteket a kettős mű egymással való kapcsolatának kérdésében.¹ Az egyik álláspont szerint a két mű két szerző különálló alkotása, melyek közötti hasonlóság oka az, hogy Az apostolok cselekedeteinek írója tudatosan utánozta az első mű stílusát és teológiáját.² Más kutatók amellet érvelnek, hogy Lukács evangéliumát és Az apostolok cselekedeteit egy szerző két különálló, ám mégis összefüggő művének kell tekinteni.³ Ezt a nézetet képviseli többek között F. F. Bruce, Darrell L. Bock, Joel B. Green és Craig S. Keener, valamint dolgozatomban én is ezen nézetre építék.⁴ Harmadik lehetőség szerint a kettős mű esetében egy gondosan megtervezett kétrészes műről van szó, így a két könyv csak együtt tekinthető önálló egységnek.⁵ A negyedik álláspont szerint a két könyv eredetileg egyetlen összefüggő műként íródott, amelyet később két részre osztottak, és a Lukács evangéliumának befejező verseit (Lk 24,50–

¹ I. Howard Marshall: Acts and the 'Former Treatise' in *The Book of Acts in Its First Century Setting*. Vol. 1. *The Book of Acts in Its Ancient Literary Setting*, ed. Bruce W. Winter, Andrew D. Clarke, Grand Rapids, Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1993, 165–172. E bekezdésben Marshall ezen összefoglalására támaszkodom.

² Colin Hemer részletesebb áttekintést ad erről a nézetről: Colin J. Hemer: *The Book of Acts in the Setting of Hellenistic History*, Pennsylvania, Eisenbrauns, 1990, 30–33.

Erre a következtetésre jutott A. C. Clark és A. W. Argyle, akik a két könyv között fennálló nyelvi stílusbeli különbségeket vizsgálták: Aubrey W. Argyle: *The Greek of Luke and Acts in New Testament Studies*, 20 (4), Cambridge, Cambridge University Press, 1974, 441–445.; Albert C. Clark: *The Acts of the Apostles. A Critical Edition with Introduction and Notes on Selected Passages*, Oxford, Clarendon Press, 1933, 393–408.

W. L. Knox és B. E. Beck több ponton is megkérdőjelezhetőnek találták Clark és Argyle érveléseit: Wilfred L. Knox: *The Acts of the Apostles*, Cambridge, Cambridge University Press, 1948, 3–15, 100–109.; Brian E. Beck: *The Common Authorship of Luke and Acts in New Testament Studies*, 23 (3), Cambridge, Cambridge University Press, 1977, 346–52.

³ Mikeal C. Parsons és Richard I. Pervo is emellet érvelnek, újragondolva ezen álláspontból fakadó következtetéseket. Szerintük a két mű összefügg, azonban a közös szerzőségéből nem következtethetünk automatikusan műfaji, narratív vagy teológiai egységre: Mikeal C. Parsons – Richard I. Pervo: *Rethinking the Unity of Luke and Acts*, Minneapolis, Fortress Press, 1993.

⁴ F. F. Bruce: *The Acts of the Apostles. The Greek Text with Introduction and Commentary*, Grand Rapids, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1990, 1–3.; Darrell L. Bock: *Acts (BECNT)*, Grand Rapids, Baker Academic, 2007, 15.; Darrell L. Bock: *Luke 1:1–9:50 (BECNT)*, Grand Rapids, Baker Academic, 1994, 4–7.; Joel B. Green: *The Gospel of Luke (NICNT)*, Grand Rapids, Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1997, 6–10.; Craig S. Keener: *Acts. An Exegetical Commentary Vol 1.*, Grand Rapids, Baker Academic, 2012, 402.

⁵ Így érvel például Rudolf Pesch: *Die Apostelgeschichte. 2. Teilband (EKK). Apg 13-28*, Zürich, Benziger Verlag, 1986, 24–25.

53), valamint Az apostolok cselekedeteinek kezdő verseit (ApCsel 1,1–5) utólag illesztették be.⁶

Dolgozatomban arra a megállapításra építek, miszerint Lukács Az apostolok cselekedeteit kifejezetten az evangélium folytatásaként írta, így csak akkor érthetjük meg helyesen Lukács teológiai üzenetét és történetírói célját, ha a két dokumentumot együtt olvassuk.

Ben Witherington részletesen vizsgálja a Lukács evangéliuma és Az apostolok cselekedetei elején található prológusokat. Ezek vizsgálata során arra keresi a választ, hogy vajon milyen egység van a kettős mű között, és az evangélium elején található prológusban megfogalmazott állításokat vonatkoztathatjuk-e Az apostolok cselekedeteire is.⁷ Az nem kétséges, hogy Lukács evangéliuma önálló elbeszélésként is olvasható, egy evangéliumként a többi evangélium között, a különleges mégis az, hogy lezártágával együtt nyitott, és hangsúlyozza a történet folytatását.⁸

Witherington felhívja a figyelmet arra, hogy amikor a „lukácsi kettős mű” kifejezést használjuk, meg kell fogalmaznunk, hogy milyen egységre gondolunk ezalatt. A kutatók többsége nem vitatja a szerzői egységet: egyetértenek abban, hogy a kettős művet egyazon személy írta. Sokan érvelnek a teológiai és a tematikai egység mellett is. A két kötet közös meghatározó témái és gondolatai alapján narratív egységet is felfedezhetünk, valamint a hasonló irodalmi minták egy általános egységre is utalhatnak a két mű között.⁹

Annak a megválaszolásához, hogy a lukácsi prológus kijelentései vonatkoznak-e Az apostolok cselekedeteire is, Witherington szerint a két mű kompozíciós egységét kell megvitatni: vannak-e olyan utalások az evangéliumban az előszón kívül, melyek arra utalnak, hogy Lukács folytatást tervezett írni?¹⁰ A kompozíciós egységre utal a két mű hasonló mérete, ugyanis a görög-római szerzők gyakran igyekeztek összetartozó könyveik méretét egyforma hosszúságúra írni. De nemcsak a két mű terjedelme, hanem a két mű által felölelt időtartam is hasonlóságot mutat: az evangélium körülbelül Kr. e. 4-től Kr. u. 30-ig tart, Az apostolok cselekedetei pedig körülbelül Kr. u. 30-tól 60-ig, illetve 62-ig, ha a 28. fejezetben szereplő két évre való utalást is beleszámítjuk. Ezen kívül hasonlóságot mutat az, hogy Lukács

⁶ Marshall megjegyzi, hogy ezen nézet mellé nem sok kutató állt. Marshall: *Acts and the 'Former Treatise'*, 170.

⁷ Ben Witherington III: *The Acts of the Apostles. A Socio-Rhetorical Commentary*, Grand Rapids, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1998, 4. A következő gondolatokban Witherington megállapításaira építek.

⁸ Witherington: *Acts*, 5.

⁹ Witherington: *Acts*, 5–6. A narratív egységről bővebben lásd: Green: *Luke*, 8–10.

¹⁰ Witherington: *Acts*, 7.

evangéliumának utolsó negyede a Jézus peréről, haláláról, feltámadásáról és mennybemeneteléről szóló eseményeket mutatja be, míg Az apostolok cselekedeteinek utolsó negyede Pál letartóztatásával, kihallgatásaival és Rómába tartó útjával foglalkozik.¹¹

Több utalás is van az evangéliumban arra nézve, hogy Lukács annak írásakor az őskereszténység első évtizedeinek történéseiről is tervezett folytatást írni. Erre utalnak Jézusnak az evangélium utolsó fejezetében feljegyzett szavai: „És íme, én elküldöm nektek, akit Atyám ígért, ti pedig maradjatok a városban, amíg fel nem ruháztatok mennyei erővel”¹² (Lk 24,49). Ezen ígért beteljesedését nem jegyzi fel az evangélium, csak Az apostolok cselekedetei. Witherington találóan megfogalmazza, hogy az evangélium tekercsének végén volt elég hely ahhoz, hogy az ígért beteljesedését is feljegyezze Lukács, ha ez lett volna a szándéka. Ez alapján arra következtethetünk, hogy az evangélium írásának befejezésekor Lukácsnak szándékában állt művének második részét is megírnia, mely a két könyv kompozíciós egységét hangsúlyozza.¹³ C. S. Keener összefoglalóan megállapítja, hogy a kutatók többségi véleménye szerint Lukács eredeti prológusa (Lk 1,1–4) az egész kétkötetes művet vezeti be.¹⁴ Ezen következtetésre jut számos Lukács evangéliumához írt kommentár szerzője is.¹⁵

Kiindulásképpen megállapíthatjuk tehát, hogy az evangéliumi előszóban leírtak érvényesek Az apostolok cselekedeteire is, így arra, hogy milyen kapcsolat van a kettős mű második részében a történeti hitelesség és az evangélium hirdetése között, az evangéliumi prológusból is következtethetünk. Lukács a saját történetírói céljának meghatározásakor leírt módszereket követte akkor is, amikor azt mutatta be, hogyan terjedt el az evangélium Jeruzsálemtől egészen Rómáig.

Az apostolok cselekedetei 1,1–2

„Az első könyvet arról írtam, Teofiloszom, amit Jézus tett és tanított kezdettől fogva egészen addig a napig, amelyen felvitetett, miután a Szentlélek által megbízást adott az apostoloknak, akiket kiválasztott” (ApCsel 1,1–2).

¹¹ Witherington: *Acts*, 7.

¹² A következőkben a bibliai idézetek a RÚF 2014 szerint olvashatók.

¹³ Witherington: *Acts*, 7–8.

¹⁴ Keener: *Acts* (2012), 173.

¹⁵ Így érvel pl. Bock: *Luke* (1994), 51–54.; Francois Bovon: *Das Evangelium nach Lukas (EKK). Lk 1,1-9,50*, Zürich, Benziger Verlag AG, 1989, 42–43.; I. Howard Marshall: *The Gospel of Luke (NIGTC)*, Grand Rapids, Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1978, 39.

Ellentétis nézetekhez lásd: Ernst Haenchen: Das 'Wir' in der Apostelgeschichte und das Itinerar in *Zeitschrift für Theologie und Kirche*, 1961, Vol. 58, No. 3, Tübingen, Mohr Siebeck GmbH & Co. KG, 1961, 360–366.; John Nolland: *Luke 1-9:20 (WBC)*, Nashville, Thomas Nelson, 1989, 12.; Heinz Schürmann: *Das Lukasevangelium (HThKNT). 1. Teil*, Freiburg im Breisgau, Verlag Herder, 1969, 4.

Az apostolok cselekedeteinek prológusa az evangélium prológusához képest formájában és tartalmában is másodlagos. Nem teljes értékű előszó, hanem inkább összefoglaló, amely egy megkezdett mű folytatásra utal.¹⁶

A prológus először is visszautal az előző műre, melyet „első könyv”-ként nevez meg. Az itt található „első” (πρῶτος) melléknév arra utal, hogy eddig csak egy korábbi írás tartozott a sorozathoz, és Lukács most írja a második részét.¹⁷ A magyarul könyvként fordított görög szó a „λόγος”, amely kifejezést egynél több papirusztekercsből álló mű felosztására használták.¹⁸ A lukácsi kettős mű tehát nem két különálló mű, hanem két részre osztható egyetlen nagyobb mű, így Az apostolok cselekedetei a második része a *Lucas ad Teophilum*-nak. A „másodlagos prológusok” gyakoriak voltak a többkötetes művek új köteteiben, és Lukács követi az ókori retorikai gyakorlatot azáltal, hogy a második kötetben található rövidebb prológusban összefoglalja az első kötet tartalmát.¹⁹

Lukács szerint művének előbbi kötete Jézus *cselekedeteit és tanításait* mutatta be. Lukács evangéliumában az emmausi tanítványok felismerték Jézusban, hogy „cselekedetben és szóban hatalmas próféta volt” (Lk 24,19), akárcsak Mózes (ApCsel 7,22). Keener felhívja arra a figyelmet, hogy ez a megközelítés általában véve jellemzi a történeti műveket: a történetírás a beszédekre és a tettekre összpontosított.²⁰

Az apostolok cselekedeteinek prológusában a hangsúly azokon a cselekedeteken és tanításokon van, melyek megváltoztatták és tovább változtatják a történelem menetét. Lukács evangéliumában feljegyezte, hogy Jézus üzenetének középpontjában is azok a *körülményeket megváltoztató események* álltak, melyekben Isten üdvözítő munkája nyilvánult meg (Lk 4,18).²¹ Ezen hangsúly megmutatja a lukácsi kettős mű szerzőjének történetírói szándékát. Witherington idézi Arisztotelészt, aki már jóval Lukács kora előtt megfogalmazta, hogy a történelem feladata az emberi tettekkel (πράξεις) való foglalkozás (Rhet. 1.1360A.35.).²² Lukács egyik kortársa, Quintilianus szintúgy hangsúlyozta, hogy a történelem „a tettek elbeszélése” („gestae rei expositio” Inst. Or. 2.4.2.²³).²⁴ Polübiosz szerint a történetíró feladata

¹⁶ Witherington: *Acts*, 8–9.

¹⁷ Bruce: *The Acts of the Apostles*, 97.

¹⁸ Bruce: *The Acts of the Apostles*, 97–98.

¹⁹ Keener: *Acts* (2012), 650. A „másodlagos prológusok” három típusát lásd: Charles H. Talbert: *Reading Acts. A Literary and Theological Commentary*, Macon GA, Smyth & Helwys Publishing, 2005, 1.

²⁰ Keener: *Acts* (2012), 652–653.

²¹ Witherington: *Acts*, 10.

²² Magyar fordításhoz lásd: Arisztotelész: *Rétorika*, ford. Adamik Tamás, Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 1982.

²³ Magyar fordítása: Marcus Fabius Quintilianus: *Szónoklattan*, szerk. Adamik Tamás, Pozsony, Kalligram, 2008.

²⁴ Witherington: *Acts*, 10.

az, hogy igaz cselekedetekkel és beszédekkel tanítsa és meggyőzze azokat, akik szeretik a tudást (Polübiosz 2.56.11.)²⁵. Megállapíthatjuk, hogy Lukács prológosai alátámasztják: a kettős mű célja hitelesen betölteni a polübioszi kritériumot.²⁶

Az 1908-as revideált károli fordítás így adja vissza a prológoskezdetet: „Első könyvemet írtam, Theofilus, mindazokról, amiket kezdett Jézus cselekedni és tanítani” (ApCsel 1,1; Károli 1908). Az előszóban itt szereplő „ἤρξατο” (elkezdett) ige értelmezésének több lehetősége van. Egyes kutatók szerint a kifejezést egyszerűen úgy kell értelmezni, hogy „amit Jézus tett és tanított”²⁷, és nem szükségszerű ebben utalást látnunk a második könyvben írtak tartalmára.²⁸ Értelmezhetjük ezt a kifejezést azonban arra való utalásként, hogy Lukács célja egyetlen folyamatos történetet bemutatni Jézusról. „Amit kezdett Jézus cselekedni és tanítani” megfogalmazás utal arra, hogy a kettős mű első kötetében Lukács elmondja, hogyan munkálkodott Jézus a földön, majd a második kötetben hogyan folytatja ezen munkáját, immár a mennyből, emberi eszközök igénybevételével.²⁹ John Stott szerint Lukács megkülönbözteti Krisztus szolgálatának két különböző szakaszát: Az apostolok cselekedeteiben is ugyanúgy Jézus munkálkodik, az ő cselekedeteiről és tanításairól van szó, melyeket immár Szentlelke által az apostolok szolgálatán keresztül végez.³⁰ Találóan megfogalmazza, hogy az igazán pontos, bár körülményes cím így hangozna: „Jézus Krisztusnak a Szentlélek által az apostolokon keresztül elhangzott és véghezvitt további szavai és cselekedetei.”³¹

Jézus nevének folyamatos jelenlétét láthatjuk Az apostolok cselekedeteiben, mely nevet segítségül hívva nyernek a Krisztusban hívők teljes szabadulást és testi-lelki helyreállítást.³² Ez jelenik meg a harmadik fejezetben is, a születése óta sánta férfi meggyógyításának történetében: „Az ő nevébe vetett hitért erősítette meg Jézus neve ezt az embert, akit itt láttok és ismertek, és a tőle való hit adta vissza neki a teljes egészségét mindnyájatok szeme láttára” (ApCsel 3,16).³³ David P. Moessner így fogalmazza meg Jézus jelenlétét a lukácsi kettős mű második részében:

²⁵ Magyar fordításhoz lásd: Ritoók Zsigmond (szerk.): *Görög történetírók*, Budapest, Európa Kiadó, 1988.

²⁶ Witherington: *Acts*, 11-12.

²⁷ Lásd pl: Haenchen: *Acts*, 137. o. 4. lj.; Witherington: *Acts*, 11.

²⁸ Ezen két fordítási lehetőséget jól mutatja a RÚF 2014-es kiadás eltérése a Károli 1908-as fordítástól.

²⁹ Így érvelnek például: Bruce: *The Acts of the Apostles*, 98.; Eckhard J. Schnabel: *Acts (ZECNT)*, Grand Rapids, Zondervan, 2012, 70.; Keener: *Acts (2012)*, 651–652.; Balla Péter: *Az újszövetségi iratok története*, Budapest, Károli Egyetemi Kiadó, 2008a, 164.; John R. W. Stott: *Az apostolok cselekedetei. A Lélek, az egyház és a világ*, ford. Gulyás Melinda, Budapest, Harmat – KIA, 2022, 30–31.

³⁰ Stott: *Az apostolok cselekedetei*, 30–31.

³¹ Stott: *Az apostolok cselekedetei*, 32.

³² Green: *Luke*, 7.: Jézus követői az ő nevét hívják segítségül: pl. ApCsel 2,21; 9,21; 15,17; 18,15; 22,16, Jézus neve gyógyulást hoz az emberek életébe: pl. ApCsel 3,6.16; 4,7.10.12.17.30; 8,12; 9,15.34; 10,43; 16,18.

³³ Ezt erősíti meg Keener is, aki felhívja a figyelmet arra, hogy a lukácsi kettős mű második részében a tanítványok Jézus nevében cselekednek, így továbbra is ott áll maga Jézus a csodák mögött. Keener: *Acts (2012)*, 652.

„Az apostolok cselekedeteiben az, aki Lukács evangéliumában 'Isten országát' hirdette, nem a 'hirdetett', hanem a 'hirdetett hirdető' lesz.”³⁴

Az apostolok cselekedeteinek rövid prológusából tehát biztosan megállapíthatjuk azt, hogy hogyan vélekedett Lukács az evangéliuma tartalmáról: arról írt benne, amit Jézus cselekedett és tanított. Véleményem szerint már ebben a kijelentésben is megjelenik, hogy Lukácsnál a történeti érdeklődés és a teológiai meghatározottság szoros kapcsolatban áll egymással. Hiszen Jézus szavai és tettei mind Isten ígéreteinek beteljesedéséről tettek tanúságot, melyek attól lettek üdvtörténeti események, hogy a történelem egy adott pontján végbementek. Lukács ezáltal is azt hangsúlyozza, hogy Jézus váltságműve nem szakadhat el a történelmi valóságtól, hiszen *éppen a történelmi valóságot változtatta meg*. Martin Hengel megfogalmazza, hogy Lukács nemcsak egy elvont üzenet hirdetője akart lenni, hanem történetíró, történeti elbeszélő, aki írásában Jézus, a megígért Messiás eljöveteléről szóló üzenetet hirdeti.³⁵ Az apostolok cselekedetei történéseit pedig annak az üzenetnek a továbbadása hatja át, hogy Jézusnak mint megígért Messiásnak megváltó műve, mely evangéliumként elvont üzenet formájában hangzik el, éppen *azért* hangozhat el, mert mint történeti valóság alapján változtatja meg az egyén személyes életének valóságát is.

Lukács evangéliuma 1,1–4

„Miután sokan vállalkoztak már arra, hogy írásba foglalják a közöttünk beteljesedett eseményeket úgy, amint ránk hagyták azok, akik kezdettől fogva szemtanúi és szolgálói voltak az igének: magam is jónak láttam, hogy miután elejétől kezdve mindennek pontosan utánajártam, szép rendben megírjam neked, nagyra becsült Teofilosz, hogy meggyőződhess annak a megbízhatóságáról, amire tanítottak” (Lk 1,1–4).

Azt, hogy hogyan vélekedett Lukács Az apostolok cselekedeteiről, csak az evangéliumában szereplő hosszabb előszó fényében érthetjük meg teljesen.³⁶ Ezen előszó egyetlen hosszú görög mondatból áll, melyet általánosan a teljes Újszövetség legszebben stilizált mondatának tartanak.³⁷ A prológus ókori párhuzamai megtalálhatóak a hellenisztikus

³⁴ David P. Moessner: *Luke the Historian of Israel's Legacy, Theologian of Israel's 'Christ', A New Reading of the 'Gospel Acts' of Luke*, Berlin, Walter de Gruyter GmbH, 2016, 20. „Consequently in Acts the one who has proclaimed the 'Kingdom' in Luke does not become the 'proclaimed' but rather the 'proclaimed proclaimer'.”

³⁵ Martin Hengel: *Öskeresztyén történetírás*, ford. Koczó Pál, Budapest, Kálvin Kiadó, 2010, 65.

³⁶ Green felhívja a figyelmet arra, hogy az ókori művekben az első mondatok döntő fontosságúak voltak az olvasóra nézve. A görög-római világban egy „könyv” tekercs formájában állt rendelkezésre, ami így nem tette lehetővé a mű gyors átlapozását az írás tartalma, célja vagy álláspontja megtalálásának érdekében, ezért a kezdő mondatok mintegy összefoglalásként felhívták arra az olvasó figyelmét, hogy mire számíthat a tekercs olvasása közben. Green: *Luke*, 33.

³⁷ Nolland: *Luke*, 4.

kori zsidó és a görög történetírói művekben is, melyek közül a legszembevetőbb hasonlóság Josephus *Contra Apionem* című kétrészes művével áll fenn. Az első könyv elején az egész műre vonatkozó előszó, a második könyv elején pedig egy rövid összefoglalás található, melyek felépítésükben és szóhasználatukban is közel állnak a lukácsi kettős mű prologusaihoz.³⁸

A kutatók különböző álláspontokat fogalmaztak meg arra nézve, hogy az evangéliumi prologus nyelvezete alapján milyen műfajba sorolható Lukács kettős műve. Keener megállapítja, hogy az előszó műfaji jellemzői leginkább egy történeti mű prologusával kapcsolatos kritériumokkal azonosak. A hellenista történetírók Hérodotosz és Thuküdidész előszavainak témáit használták mintául, melyek a következők voltak: kérések és ajánlások, bocsánatkérés a nem megfelelő stílusért, a történelem hasznosságának megvitatása, előzmények rövid tárgyalása, pártatlanság igényének jelzése, a megfelelő módszerek bemutatása és azok használatának ígérete, valamint a téma kiválasztásának indoklása.³⁹

Ezek közül néhány Lukácsnál is felismerhető. Teofilosznak ajánlja művét (Lk 1,3; ApCsel 1,1), és ír az előzményekről: „Miután sokan vállalkoztak már arra, hogy írásba foglalják a közöttünk beteljesedett eseményeket úgy, amint ránk hagyták azok, akik kezdettől fogva szemtanúi és szolgálói voltak az igének” (Lk 1,1–2). Módszerének a pontos utánajárást jelöli meg: „magam is jónak láttam, hogy miután elejétől kezdve mindennek pontosan utánajártam, szép rendben megírjam neked, nagyra becsült Teofilosz” (Lk 1,3). Említi az írás célját is: „hogy meggyőződhess annak a megbízhatóságáról, amire tanítottak” (Lk 1,4).⁴⁰ Az evangéliummal együtt Az apostolok cselekedetei is azzal az igénnyel lép fel, hogy ne csupán írói kitalációkat, hanem valós eseményekről szóló beszámolókat írjanak le.⁴¹ Lukács a történetírást teológiai feladatként fogta fel, és ezt fogalmazza meg programszerűen itt a prologusban is. Ezért egyetértünk Jürgen Roloff felhívásával:

Komolyan kell vennünk Lukács ezen kijelentését azáltal, hogy miközben azután tudakozódunk, hogy mit is akar teológiai szempontból mondani, a valós történéseket érintő kérdések feltevésének is adjunk jogosultságot.⁴²

³⁸ Bővebben a prologus ókori párhuzamairól lásd pl. Bock: *Luke* (1994), 52.; Marshall: *Luke*, 39.; Talbert: *Reading Acts*, 1.; Keener: *Acts* (2012), 650–660. Walter Grundmann megfogalmazza, hogy Lukács negyvenhárom szót tartalmazó prologusából tizenkettő kifejezés jellemzően szerepelt a hellenisztikus művek bevezetőjében. Walter Grundmann: *Das Evangelium nach Lukas (THNT)*, Berlin, Evangelische Verlagsanstalt Berlin, 1966, 43.

³⁹ Keener: *Acts* (2012), 649.

⁴⁰ Keener: *Acts* (2012), 650.

⁴¹ Így érvel Hengel: *Óskeresztény történetírás*, 23.

⁴² Jürgen Roloff: *Die Apostelgeschichte (NTD)*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1981, 9. „Wir müssen Lukas bei ihm behaften, indem wir neben und mit der Frage nach dem, was er theologisch sagen will, die Frage nach den tatsächlichen Vorgängen zu ihrem Recht kommen lassen.”

John Stott kifejti, hogy ebben a prológusban Lukács öt egymást követő lépését vázolja fel:⁴³ Először említi a „köztünk beteljesedett eseményeket” (Lk 1,1). A „beteljesedett” (πεπληροποιημένων) kifejezés arra utal, hogy ezen eseményeket Lukács az ígéretek beteljesüléseként látta meg a történelemben. Ezen eseményeket „ránk hagyták azok, akik kezdettől fogva szemtanúi és szolgálói voltak az igének” (Lk 1,2). Az, hogy Lukács ebben a mondatban megkülönbözteti magától a szemtanúkat, nem utal arra, hogy Az apostolok cselekedeteiben szereplő „mi-szakaszok” során ne lett volna személyesen jelen Pál mellett, hanem a hangsúly a „kezdetől fogva” kifejezésen van, mely Jézus földi életének történéseire vonatkozik. Ezután Lukács hivatkozik személyes kutatómunkájára, mely során „elejétől kezdve mindennek pontosan” (Lk 1,3) utánajárt, majd ezután a szemtanúk elbeszéléseit „szép rendben” (Lk 1,3) megírta. Mindezt azért tette, hogy Teofilosz megtudja a kétségtelen valóságot azon dolgokról, amelyekre tanították. Stott szerint mindez azt jelenti, hogy azok az események, melyek beteljesedtek, melyekről a szemtanúk bizonyosságot tettek, melyeknek Lukács pontosan utánajárt és szép rendben megírt, a keresztyén meggyőződés, tehát a keresztyén hit alapját képezik.⁴⁴ A keresztyén hit alapja pedig összefoglalva nem más, mint Jézus Krisztus megváltó tettének, halálának és feltámadásának *életet megváltoztató valósága*. Erre utal Pál apostol is, amikor így ír a korinthusi gyülekezetnek: „Ha pedig Krisztus nem támadt fel, semmit sem ér a ti hitetek, még bűneitekben vagytok” (1Kor 15,17).

Marshall szerint az a kijelentés, miszerint az evangéliumi prológus vonatkozik Az apostolok cselekedeteire is, négy következtetést von maga után.⁴⁵ Negyedik megállapítása szerint mivel Lukács céljának tartja, hogy Teofilosz meggyőződhessen annak a megbízhatóságáról, amire tanították, így azok az események, melyekről Teofilosznak tudomása volt, a húsvét utáni történések néhány mozzanatát is tartalmazhatták. Marshall felhívja a figyelmet arra, hogy az evangélium hirdetésének része lehetett az ősegyház fejlődésének, a missziói kezdet történetének továbbadása is.⁴⁶

⁴³ Stott: *Az apostolok cselekedetei*, 18–19. Ezen bekezdésben Stott írására építtek.

⁴⁴ Stott: *Az apostolok cselekedetei*, 18–19.

⁴⁵ Marshall: *Acts and the 'Former Treatise'*, 177. Marshall első három megállapítása így foglalható össze: 1.: Az apostolok cselekedeteiben lejegyzett történések a „köztünk beteljesedett események” közé tartoznak, mely kijelentés többes szám első személyébe a szerző is beletartozik. A „beteljesedett” kifejezés arra utal, hogy az ősegyház története része a próféták által megjövendölt és beteljesedett eseményeknek. 2.: Az apostolok cselekedeteiben szereplő történéseket az Ige „szemtanúi és szolgálói” adták tovább, mely kijelentés teret enged a szerző személyes beszámolójának továbbadására is. 3.: Lukácsnak az anyag „szép rendben” való elrendezésének igénye kiterjed Az apostolok cselekedeteire is.

⁴⁶ Marshall: *Acts and the 'Former Treatise'*, 177.

Lukács sem a Lukács evangéliuma 1,1–4 sem Az apostolok cselekedetei 1,1–2 verseiben nem állítja, hogy alapvető feladatának tekintette volna, hogy örömet szerezzen, szórakoztasson, vagy akár buzdítson, hanem célja az, hogy olyan fontos eseményekről számoljon be, amelyek mind az ő, mind Theofilosz számára nagy jelentőséggel bírnak, mivel az isteni ígéretek beteljesedéséről szólnak.⁴⁷

A szemtanúság szerepe a prológusok alapján

Fontos megválaszolnunk azt a kérdést, hogy a lukácsi kettős mű prológusaiban szereplő „én”, azaz egyes szám első személyű megfogalmazás, mellyel a szerző a műve megalkotásáért felelősséget vállal, milyen kapcsolatban áll Az apostolok cselekedetei 27. fejezetében szereplő „mi”-vel. Azaz összefüggésben van-e a prológus kijelentése a „mi-szakaszokban” megjelenő szemtanúval, aki mint az eseményekben jelen lévő útitárs jelenik meg Pál mellett.

Witherington felhívja arra a figyelmet, hogy Lukács történetírói módszerére általánosan jellemző, hogy ritkán avatkozik be a történések leírásába.⁴⁸ Néhány zárójeles megjegyzést találhatunk, ahol Lukács megszakítja az elbeszélést, hogy magyarázó megjegyzést tegyen (ApCsel 17,18), vagy személyes véleményt mondjon (ApCsel 17,21). Ezek alapján arra következtethetünk, hogy nem valószínű, hogy Lukács szükségtelenül „mi” szövegrészeket idézett volna pusztán a hatás kedvéért, vagy a hitelesség látszatának fenntartása céljából, azt üzenve, hogy hogy jelen volt az adott eseménynél, amikor valójában nem volt jelen. Ha Lukács így gondolkodott volna, sokkal több „mi-szakasz” szerepelne a műben, tudatosan elrendezve.⁴⁹

Ezt erősíti meg Keener is, aki megfogalmazza, hogy amikor az ókori történetírók műveikben többes szám első személyben fogalmaztak, szinte mindig azt állították, hogy jelen voltak az általuk leírt eseménynél, és általában ezen tényt nem is vitatják el tőlük a kutatók. Így még kevésbé kellene Az apostolok cselekedeteinek szerzőjét más mércével kezelni, hiszen megállapíthatjuk, hogy történetírói módszereiben messzemenően következetes: minimalizálja saját szerepét az események során, földrajzilag következetes a „mi-szakaszok” jelenléte a műben, valamint Keener arra is felhívja a figyelmet, hogy Lukács nem hivatkozik hamisan saját jelenlétére olyan különösen is meghatározó történéseknél, mint a feltámadás vagy pünkösd napja.⁵⁰

⁴⁷ Witherington: Acts, 11.

⁴⁸ Witherington: Acts, 481.

⁴⁹ Witherington: Acts, 481.

⁵⁰ Craig S. Keener: Acts, Cambridge, Cambridge University Press, 2020, 49.

Az evangélium előszavában Lukács hivatkozik az ige szemtanúira (αὐτόπται τοῦ λόγου). Ezen kifejezés alatt Lukács valószínűleg elsősorban a kettős művében leírt események fő tanúira gondol, azokra, akik az ősegyházban a szemtanúk tanúságtételének átadásáért voltak felelősek.⁵¹ Lukács ezen szemtanúk tanúságtételét írja le, forrásait felhasználva. Azt is megállapíthatjuk, hogy Lukács nem sorolta magát e fő szemtanúk közé, azonban ez nem zárja ki, hogy személyesen jelen volt Az apostolok cselekedeteinek második felében megörökített eseményekben szemtanúként.⁵² Fontos kiemelni azt is, hogy Lukács nem játszik jelentős szerepet azon elbeszélésekben sem, ahol ő maga is jelen volt, és saját forrásait használja az íráshoz. Ez összhangban áll azzal a ténnyel, hogy a gyűjtött forrásokon alapuló beszámolóiban sem a személyes véleménye kerül előtérbe, hanem a források pontos követését tartja szem előtt.⁵³

A többes szám első személyű szakasz első megjelenésekor Pál Tróászból Filippibe utazott (16,10–17), a második helyen harmadik missziói útja végeztével Filippiből Jeruzsálembe tért vissza (20,5–15; 21,1–8), a „mi-szakaszok” harmadik előfordulása pedig a Cézareából Rómába tartó hajóutat írja le (27,1–28,16).

Összefoglalóan megállapítható, hogy amikor Az apostolok cselekedeteiben található „mi-szakaszokat” vizsgáljuk, összhangot fedezhetünk fel a prológosban megjelölt történetírói szándék és ezen szakaszok tartalma között. Hiteles történet írójaként Lukács szem előtt tartotta, hogy az általa felhasznált források megbízhatóak legyenek. Jézus Krisztus földi élete eseményeinek ő maga nem volt személyesen tanúja, és az őskeresztyénség első éveinek történéseit is csak mások elbeszéléseiből ismerhette. A legrészletesebb ismeretekkel azon eseményekkel kapcsolatban rendelkezhetett, melyek során maga is személyesen jelen volt, ezt támasztja alá Az apostolok cselekedetei 27. fejezetének részletessége is. James Smith a lukácsi hajóút leírásával kapcsolatban felhívta arra a figyelmet, hogy tengerész nem írhatta, hiszen tengerészekre legkevésbé jellemző stílusban íródott az útinapló, azonban egy tengerészen kívül senki nem számolhatott volna be ilyen részletesen egy tengeri utazásról, csak egy szemtanú a saját megfigyelései alapján.⁵⁴

⁵¹ Witherington: *Acts*, 482.

⁵² Witherington: *Acts*, 482.

⁵³ Witherington: *Acts*, 482. A szemtanúság szerepéről a lukácsi prológos alapján lásd bővebben: Keener: *Acts* (2020), 17–18.

⁵⁴ James Smith: *The Voyage and Shipwreck of St. Paul*, London, Longmans, Green, and Co, 1848, xlv.

Teológiai érdeklődés és történeti meghatározottság

A lukácsi kettős művel kapcsolatos tudományos viták alapját az 1950-es és 1960-as években Hans Conzelmann Lukács teológiájáról szóló monográfiája adta (*Die Mitte der Zeit*⁵⁵; angol fordítása: *The Theology of St. Luke*⁵⁶). Conzelmann nézete szerint a lukácsi kettős mű szerzője átdolgozta forrásait azon cél érdekében, hogy reagáljon az ősgyülekezetben fellépő válságra, melyet Krisztus visszajövetelének, a parúziának késése váltott ki. Ezen nézetre válaszul írta I. Howard Marshall 1970-ben megjelent könyvét (*Luke: Historian and Theologian*⁵⁷), mely nagy hatással volt a kutatástörténetre, és máig meghatározó mű Lukács teológiájának és történeti megbízhatóságának kutatása során. Marshall arra a következtetésre jut, hogy „Lukács elsősorban evangélista vagy prédikátor volt, aki arra törekedett, hogy a történelmi tények megbízható feljegyzése alapján keresztyén hitre vezesse az embereket.”⁵⁸ Lukács úgy vélte, hogy a keresztyén hit azon eseményeken nyugszik, melyek Jézus és az apostolok munkájához kapcsolódnak, ezért nem történetiesítő („*historicizing*”), hanem történeti („*historical*”) beszámolót adott a történetekről, hogy megerősítse olvasói hitét.⁵⁹

Martin Hengel felhívja a figyelmet arra, hogy az evangélisták a názáreti Jézus életéről és szenvedéséről szóló beszámolóval Isten emberekhez való eljövetelének – mint az ígéretek beteljesedésének – történetét szerették volna elbeszélni, így teljessé téve az ószövetségi történeti beszámolót. Lukács ezt a beszámolót vitte tovább a Szentlélek által irányított misszió történetének leírásával. Fontos megállapítás, hogy Lukács teológiai érdeklődése történeti érdeklődés is volt, ugyanis a kettő egymástól nem választható el.⁶⁰ Így fogalmaz Hengel:

Az őskeresztyén történetírók úgy beszéltek el az utolsó időkbeli kiteljesedésről szóló beszámolót, mint a jelent és jövőt meghatározó, az időt és az örökkévalóságot átfogó, páratlan és mindenkit elérő – ám mégis mindennek ellenére múltbeli – történet, ami egyszer s mindenkorra lezárja az Ószövetség történetét, és egyúttal kibékíti az elveszett emberiséget Istennel. Ez egy olyan történeti beszámoló volt, amely azért, mint

⁵⁵ Hans Conzelmann: *Die Mitte der Zeit. Studien zur Theologie des Lukas*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1954.

⁵⁶ Hans Conzelmann: *The Theology of St. Luke*, ford. Geoffrey Buswell, New York, Harper and Row, 1960.

⁵⁷ I. Howard Marshall: *Luke. Historian and Theologian*, Milton Keynes, Paternoster Press, 1970, harmadik kiadás: 1988.

⁵⁸ Marshall: *Historian and Theologian*, 9. „Luke was primarily an Evangelist or preacher, concerned to lead men to Christian belief on the basis of a reliable record of the historical facts.”

⁵⁹ Marshall: *Historian and Theologian*, 9.

⁶⁰ Hengel: *Őskeresztyén történetírás*, 65–66.

elbeszélés, egyúttal hitet követel magának Istennek az itt elbeszélt cselekvésére nézve is.⁶¹

Hengel megállapítja, hogy az újszövetségi tudomány „mellékvágányra ment”, amikor azt állították a kutatók, hogy az őskeresztyén szerzőknek nem volt szándékukban történelmet elbeszélni, hanem csak igét akartak hirdetni.⁶² Azonban az újszövetségi szerzők éppen *azáltal* hirdetik az evangéliumot, hogy történeti beszámolóként tárják elénk Istennek a történelem egy konkrét időszakában, meghatározott helyen és valós ember által elvégzett cselekvését.⁶³ Az evangélium továbbadása tehát éppen *a benne foglalt események történeti voltán alapul*, így a történeti hitelesség és az evangélium hirdetése egymástól sem nem függetleníthetőek, sem el nem választhatóak.

A sokat vitatott „üdv történet” kifejezést Hengel az „üdvajánlat” fogalmával világítja meg.⁶⁴ Szerinte az őskeresztyén történeti beszámolók különleges voltát abban találhatjuk meg, hogy a közelmúltban történt események „*rendkívüli jelentőséggel bírtak az üdvösséget illetően*” a hallgatóság számára.⁶⁵ A történelemben nemrég lejátszódott események minden ember számára Isten üdvajánlatát jelentették, amit hittel el lehetett fogadni, de el is lehetett utasítani hitetlenül.⁶⁶

Az apostolok cselekedetei ezekről a rendkívüli jelentőségű eseményekről állítja, hogy megbízhatóak, hiszen az első keresztyének életében valósággá vált Isten Jézus Krisztusban megjelent szabadításának életet és történelmet átformáló ereje.⁶⁷ Ennek az evangéliumnak a továbbadása volt Pál apostol életének mozgatórugója, és a római út célja is, ahogyan az Úr a

⁶¹ Hengel: *Őskeresztyén történetírás*, 66.

⁶² Hengel: *Őskeresztyén történetírás*, 67.

⁶³ Hengel: *Őskeresztyén történetírás*, 68–69. Hengel megállapítása szerint az ókorban elképzelhetetlen volt, hogy egy emberről, aki kereszthalált halt, Isten fiaként és Megváltóként beszéljen valaki anélkül, hogy beszámolt volna a tevékenységéről, szenvedéséről és haláláról, melyekről történelmi tényként tett bizonyosságot. Ezért „nem létezik az evangéliumnak olyan hirdetése, amely ne lenne egyúttal egy múltbeli történet elbeszélése” (uo.).

⁶⁴ Az üdv történet (*Heilsgeschichte, salvation history*) kifejezést Oscar Cullmann 1965-ben németül megjelent „*Heil als Geschichte: Heilsgeschichtliche Existenz im Neuen Testament*”, majd angol fordításban 1967-ben megjelent „*Salvation in History*” című, azóta alapkötvé vált könyve tette meghatározóvá a kutatástörténetben. Oscar Cullmann: *Salvation in History*, ford. Sidney G. Sowers, New York, Harper & Row, 1967. Cullmann óta az üdv történetet ért támadásokra ad választ Robert W. Yarbrough könyve: Robert W. Yarbrough: *Salvation Historical Fallacy?: Reassessing the History of New Testament Theology*, Blandford Forum, Deo Publishing, 2004.

⁶⁵ Hengel: *Őskeresztyén történetírás*, 70. Kiemelés a szerzőtől.

⁶⁶ Hengel: *Őskeresztyén történetírás*, 70–71.

⁶⁷ David P. Moessner egyik írásában arra a kérdésre keresi a választ, hogy Oscar Cullmann számos publikációjában vajon miért nem írt a lukácsi kettős mű üdv történeti jellegéről. Moessner vállalkozik erre a feladatra, és arra a következtetésre jut, hogy Cullmann üdv történeti megállapításai ugyanúgy érvényesek a lukácsi történetírás alapján is. Moessner: *A New Reading*, 303–312.

jeruzsálemi elfogatása után biztosította erről: „Bízzál, mert ahogyan bizonyoságot tettél az én ügyem mellett Jeruzsálemben, úgy kell Rómában is bizonyoságot tenned!” (ApCsel 23,11).

Hengel gondolatmenete alapján összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy Az apostolok cselekedetei 27. fejezete részletessége miatt kiemelkedő jelentőségű a mű egészét tekintve. A könyvben szereplő elbeszélések valós történelmi eseményről szóló beszámolók, melyekben végigkísérhetjük, hogyan változtatja meg az evangélium üzenete az első századi Földközi-tenger térségében lakók életét, majd hogyan jut el az örömhír egészen Rómaig, az akkor „lakott föld” végső határáig.

Az apostolok cselekedetei történeti hitelessége

A szakirodalmak nagy része egyetért abban, hogy Az apostolok cselekedetei 27. fejezetében leírt útbeszámoló pontos, vagy legalábbis hihető leírást tartalmaz. Balla Péter bevezetéstani művében megfogalmazza, hogy a történeti megbízhatóság kérdésében az elmúlt két évszázadot két fő irányzat vitája jellemzi: az egyik nézet szerint a mű nem a történeti megbízhatóság igényével született, hanem egy tendencia jellemzi, a másik nézet pedig a mű történeti értéke mellett érvel.⁶⁸

Carson és Moo bevezetéstanukban összefoglalóan beszámolnak a mű kutatástörténetéről, mely felsorolást veszem a következőkben alapul.⁶⁹ Az apostolok cselekedetei történetileg megbízható voltát mélyrehatóan először W. M. L. de Wette kérdőjelezte meg a 19. század elején.⁷⁰ Őt követte F. C. Baur és a tübingeni iskola képviselői, akik írásaikban a „Tendenzkritik” módszerét használva azt állították, hogy Az apostolok cselekedetei egy meghatározott teológiai „tendenciát” követ, melynek célja a Pál apostol által képviselt pogánykeresztyénség és a Péter apostol által képviselt zsidókeresztyénség kibékítése. E tézis szerint konkrét tapasztalatok és helyzetek állnak a szöveg mögött, melyek befolyása

⁶⁸ Balla: *Az újszövetségi iratok története*, 163–164. Balla Péter részletesen ismerteti Az apostolok cselekedeteihez tartozó bevezetéstani kérdéseket és azok összefüggését a mű történeti megbízhatóságával: Balla Péter: *Bevezetéstani jegyzetek az Apostolok cselekedeteihez in Lelkipásztor 77 (2002)/2*, Budapest, Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, 2002, 45–50.

⁶⁹ D. A. Carson – Douglas J. Moo: *An Introduction to the New Testament*, Grand Rapids, Zondervan, 2005, 310–312. Részletes beszámolót ad W. Ward Gasque 1975-ben megjelent monográfiájában, melyben bemutatja Az apostolok cselekedeteinek kutatástörténetét Kálvin Jánostól egészen a számára kortárs hetvenes évekig. W. Ward Gasque: *A History of the Criticism of the Acts of the Apostles*, Grand Rapids, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1975.

⁷⁰ De Wette módszeréről részletesen lásd: Gasque: *A History of the Criticism*, 25–26. De Wette Az apostolok cselekedeteinek történeti megbízhatósága ellen három fő érvet hoz fel: 1.: A lukácsi előszóban a szerző különbséget tesz saját maga és azon események szemtanúi között, amelyekről ír. 2.: A Pálra vonatkozó információk részben csodaszerűek, részben hamisak és részben hiányosak. 3.: A mű szerzője bizonyos eseményeknek csak a csodás oldalát ismeri, és bizonytalan kifejezéseket használ. Gasque: *A History of the Criticism*, 25.

alatt Lukács szándékosan meghamisított képet akart adni az utókornak a korai keresztyénség történetéről, így az igazságot egy bizonyos teológiai irányzatnak rendelte alá.⁷¹

A tübingeni iskola megközelítésével szemben számos ellenvetés jelent meg a tizenkilencedik század folyamán. A századfordulón Adolf von Harnack és William Ramsay művei hoztak változást a kutatástörténetben, műveikben mindketten kiálltak Az apostolok cselekedeteinek történetisége mellett.⁷² Ramsay kis-ázsiai kutatóútja kezdetén még a tübingeni iskola megközelítését fogadta el, azonban kutatásai során arra a következtetésre jutott, hogy Lukács az ókori történetírók egyik legkiválóbb alakja.⁷³

A tizenkilencedik század végén megjelenő forráskritika tézise szerint a szöveget nem a szerző irodalmi tendenciái, hanem a rendelkezésére álló írott források alakították. Így a források a közvetlen, történetileg hiteles bizonyítékok, nem a szerző maga.⁷⁴ Az 1920-as években kezdték alkalmazni Az apostolok cselekedeteire a formakritika új tudományágát, melynek legjelentősebb művelője Martin Dibelius volt.⁷⁵ Dibelius szerint a mű vizsgálata során az elbeszélés stílusára kell összpontosítani, mivel az evangéliumokkal ellentétben nem állnak rendelkezésünkre olyan írott források, amelyekkel összehasonlítást lehetne végezni. Így a stílus elemzésével elkülöníthetünk bizonyos Lukács által felhasznált formákat vagy elbeszélésmódokat Az apostolok cselekedetei többi részétől, amely Lukács saját kreativitásának terméke. Különösen is hangsúlyozta Dibelius, hogy a műben található beszédek Lukács saját elgondolása szerint íródtak.⁷⁶

A Hans Conzelmann és Ernst Haenchen által képviselt redakciókritika közvetlenül Dibelius munkájára épül.⁷⁷ Mindketten meglehetősen szkeptikusak Az apostolok cselekedeteinek történeti megbízhatóságával kapcsolatban. Álláspontjuk szerint Lukács egy teológiai alkotó író volt, aki regényszerű elbeszélésében alapvetően teológiai szándékait akarta

⁷¹ Roloff: *Apostelgeschichte*, 6–7. Hasonlóan érvel Gasque is részletes monográfiájában: Gasque: *A History of the Criticism*, 27–30.

⁷² Harnack írásairól részletesebben lásd: Gasque: *A History of the Criticism*, 146–155.

⁷³ Ramsay kutatásairól bővebben lásd: Gasque: *A History of the Criticism*, 136–142.

⁷⁴ Így érvel pl: Roloff: *Apostelgeschichte*, 7.

⁷⁵ Gasque megjegyzi, hogy ahogyan F. C. Baur Az apostolok cselekedeteiről szóló írásai egy évszázaddal Dibelius előtt meghatározták a kutatástörténetet, úgy Dibelius tanulmányai az 1950-es évektől kezdve a tudományos viták meghatározó gondolataivá váltak. Gasque: *A History of the Criticism*, 202.

⁷⁶ Gasque részletesen beszámol Dibelius munkásságáról: Gasque: *A History of the Criticism*, 201–235.

⁷⁷ Így érvel Gasque is: Gasque: *A History of the Criticism*, 235, 248.

közvetíteni.⁷⁸ Haenchen szerint Lukács célja az egyház építése, Conzelmann szerint a parúzia késésének magyarázása volt.⁷⁹

Carson és Moo megfogalmazzák, hogy Az apostolok cselekedeteivel foglalkozó legújabb tanulmányok három területre összpontosítanak: a történetiségre, az irodalmi jelenségekre és a teológiai tendenciákra.⁸⁰ A történetiség kérdésével kapcsolatban Gerd Lüdemann noha szkeptikus Az apostolok cselekedetei történetiségével kapcsolatban, de ragaszkodik ahhoz, hogy a műnek mint történeti forrásnak a tanulmányozását újra kell nyitni. Bár Martin Hengel történelmi pontatlanságokat is felfedezni vélt Az apostolok cselekedeteiben, azonban arra a következtetésre jutott, hogy Lukácsot ugyanolyan megbízhatónak kell tekinteni, mint bármelyik ókori történetíró. Hengelnél részletesebben ír Colin Hemer a „*The Book of Acts in the Setting of Hellenistic History*” című művében. Ebben megvédi Lukácsot azokon a pontokon is, ahol eddig pontatlannak tartották, és vitatja azon kutatók véleményét, akik szerint Lukács teológiai meggyőződésének felül kellett írnia a történelmi megbízhatóságát. Hemer munkája minden eddiginél szilárdabb alapokra helyezi Lukács történelmi megbízhatóságának védelmét.

Róma mint úticél

Az evangéliumok és Az apostolok cselekedeteinek terjedelmi korlátozottsága abból fakad, hogy egyetlen könyvtekercsen kellett a szövegnek elférnie.⁸¹ Hengel ez alapján megállapítja, hogy az őskeresztyén szerzőknél arra kell számítanunk, hogy sokkal gyakrabban inkább redukálták a rendelkezésükre álló anyagot, mintsem kibővítették azokat. Hengel megjegyzi, hogy így Az apostolok cselekedetire nézve sem az anyag elbeszélői növelését kellene hangsúlyozni, hanem inkább az eredetileg bővebb források anyagának redukálását és tömörítését kellene szem előtt tartani. Ebből következik az a fontos megállapítás, hogy ahol a szövegben részletesen kifejtett leírásokkal találkozunk, annak „példaszerű tartalma és mintaszerű jellege van”, melynek megértése fontos megállapításokhoz vezethet.⁸²

A 27. fejezet 44 versnyi terjedelmével kiemelkedik a mű többi fejezete közül. A hajóút ilyen jelentős térnyerése alapján arra következtethetünk, hogy Lukács történetírói céljának elérése és teológiai üzenetének átadása érdekében meghatározó jelentősége van ezen fejezetnek

⁷⁸ Roloff: *Apostelgeschichte*, 8.

⁷⁹ Haenchen érveléséről részletesen lásd: 235–247. Conzelmann nézeteiről részletesen lásd: Gasque: *A History of the Criticism*, 247–250.

⁸⁰ Carson–Moo: *Introduction*, 312–313.

⁸¹ Hengel: *Őskeresztyén történetírás*, 17.

⁸² Hengel: *Őskeresztyén történetírás*, 21–22.

a mű egészét tekintve. De vajon miért ad Lukács ilyen részletes beszámolót Pál apostol Rómába tartó tengeri útjáról? Ennek megválaszolásához vizsgáljuk meg, milyen szerepe van a lukácsi műben Rómának mint úticélnak.

Az apostolok cselekedetei elbeszélésének fő programját Jézus missziói parancsa foglalja össze, melyet mennybemenetele előtt mondott tanítványainak: „Ellenben erőt kaptok, amikor eljön hozzátok a Szentlélek, és tanúim lesztek Jeruzsálemben, egész Júdeában és Samáriában, sőt a föld végső határáig” (ApCsel 1,8). Ennek a beteljesedését kísérhetjük végig a műben: 1–7. fejezetekben Jeruzsálemig, 8–12. fejezetekben Júdeáig és Samáriáig, majd a 13–28. fejezetekben egészen Rómáig jut el az evangélium üzenete. A 19. fejezetben olvashatjuk Pál apostol szavait, aki harmadik missziói útja végeztével azzal a szándékkal indult Jeruzsálembe, hogy Rómát is meg fogja látni (19,21). Lukács itt említi először Rómát mint úticélt. Carson és Moo bevezetéstana megállapítja, hogy Az apostolok cselekedeteinek utolsó fejezeteit már ezen úticél elérése vezérli, noha hosszú idő telik el, amíg Pál valóban megláthatja az *imperium sine fine* fővárosát.⁸³ Bock felhívja a figyelmet arra, hogy milyen fontos Róma szerepe az elbeszélésben, hiszen a pogányok számára Róma volt a világ központja. Azzal, hogy Pál apostol elérkezett Rómába, az evangélium már minden emberhez eljuthat, hiszen minden Rómába tart és minden Rómából érkezik.⁸⁴

A 27. fejezet előtt már kétszer is említi Lukács, hogy Pál tudta: Isten tervének része, hogy ő Rómába menjen, és ott hirdesse az evangéliumot. A 23. fejezetben Pál mellé fogságában odaállt az Úr, és ezt mondta: „Bízzál, mert ahogyan bizonyosságot tettél az én ügyem mellett Jeruzsálemben, úgy kell Rómában is bizonyosságot tenned” (23,11). Ebből láthatjuk, hogy az apostol számára a római út végcélja, hogy bizonyosságot tegyen, tanúskodjon (μαρτυρέω: megerősíteni, tanúsítani valamit személyes ismeretek vagy meggyőződés alapján, tanúskodni⁸⁵) az Úr mellett. A következő fejezetekben Pál apostol szavai és tettei erről a meggyőződéséről tesznek tanúságot. Pál ezen úticélt tartotta szem előtt kihallgatásai és a császárhoz való fellebbezése során is. Erre az Isten tervében szereplő szükségességre utalhatott akkor is, amikor a Fesztusz előtti kihallgatása során megjegyezte, hogy szükséges neki (δεῖ) a császár előtt megítéltetnie (25,10). Ezen úticél nyert ismét megerősítést Isten angyalának szavai által, aki a viharos tengeren való hányódtatás közepette Pál mellé állt, és így szólt hozzá: „Ne félj, Pál,

⁸³ Carson–Moo: *Introduction*, 289.

⁸⁴ Darrell L. Bock: *Acts (BECNT)*, Grand Rapids, Baker Academic, 2007, 726. Bock találóan megfogalmazza azt is, hogy Cézáréból indulva Róma valóban a föld legvégső határának tűnik.

⁸⁵ W. Bauer – F. W. Danker – W. F. Arndt – F. W. Gingrich: *Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, 4th rev. ed., Chicago, University of Chicago Press, 2021, 547. (A műre a továbbiakban így utalok: BDAG.)

neked a császár elé kell állnod, és Isten neked ajándékozta mindazokat, akik veled vannak a hajón” (27,24). Az ebben a mondatban ismét szereplő „δεῖ” (szükségszerű történés, valami, aminek meg kell történnie⁸⁶) kifejezés újra megerősíti Pált Isten tervének rendíthetlenségében.⁸⁷

John Squires monográfiájában bemutatja, hogyan bontakozik ki a lukácsi kettős műben Isten tervének megvalósulása. Megállapítja, hogy Az apostolok cselekedeteiben több tematikus szál fonódik össze, melyek Isten tervének folyamatos megvalósulását mutatják be, sokszor nem explicit módon, hanem közvetett eszközökkel.⁸⁸ Squires felhívja a figyelmet arra, hogy Pál apostolnak a Jeruzsálemből majd Rómába vezető útját leíró szakasz egy „Legyen meg az Úr akarat!” (21,14) felkiáltás után kezdődik, ami így az utazást a Pál életére vonatkozó isteni terv részeként mutatja be.⁸⁹ Ezen terv megvalósulásának bizonyítékai a tengeri út során is megjelennek. Ilyen például Pál apostolnak a századoshoz és a katonákhoz intézett határozott kijelentése: „Ha ezek nem maradnak a hajón, akkor ti sem menekülhettek meg” (27,31). Squires szerint ez a mondat úgy is értelmezhető, mint Isten vezetésének közvetett bizonyítéka: a hajóút az isteni terv része, így az Isten akaratának való engedelmesség által Isten őrizete alatt áll.⁹⁰

Lukács célja lehetett tehát az, hogy bemutassa: Isten ígéretei minden külső hátráltató tényező ellenére is beteljesednek. A római úticél ilyen jellegű hangsúlya és a hajóút hosszú leírása mögött azonban nem szükségszerű kizárólag Lukács teológiailag és stilisztikailag motivált történetírói célját látnunk.⁹¹ A tengeri utazás részletekbe menő bemutatása Lukács történeti megbízhatóságát támasztja alá.⁹² Witherington említi, hogy olyan tengeri útról van itt szó, amelyről ókori és modern szakértők is bizonyították, hogy részleteiben is történelmileg pontos, vagy legalábbis hihető. Bár számos kutató bizalmatlan Lukács történetírói módszere

⁸⁶ BDAG: 190.

⁸⁷ Moessner megfogalmazásában Lukács a „δεῖ” kifejezést az Izrael történelmében zajló események átfogóbb „isteni irányításának” jelzésére használja. Moessner: *A New Reading*, 35.

⁸⁸ John T. Squires: *The Plan of God in Luke-Acts* (SNTS Monograph Series 76), Cambridge, Cambridge University Press, 1993, 26–27.

⁸⁹ Squires: *The Plan of God*, 62.

⁹⁰ Squires: *The Plan of God*, 62.

⁹¹ A tengeri útleírás irodalmi jellegének és történeti hitelességének kapcsolatáról lásd: Marius Reiser: Von Caesarea nach Malta. Literarischer Charakter und historische Glaubwürdigkeit von Act 27 in *Das Ende des Paulus. Historische, theologische und literaturgeschichtliche Aspekte*, hrsg. Friedrich Wilhelm Horn, Berlin–New York, Walter de Gruyter GmbH, 2001, 49–74.

⁹² Witherington szerint a hosszú tengeri útról szóló beszámoló oka a Lukács által felhasznált forrásokban keresendő. Lukács mint történész nem írhatott arról, amire nézve nem rendelkezett jelentős hagyományanyaggal vagy személyes tapasztalattal. A rendelkezésére álló forrásokat használta fel, melyek közül a legrészletesebbek minden bizonnyal a saját beszámolóit voltak. Witherington: *Acts*, 756.

tekintetében, azonban azt ők is elfogadják, hogy Az apostolok cselekedeteinek 27. és 28. fejezetei egy tényleges naplóbeszámoló alapján íródhattak.⁹³

AZ APOSTOLOK CSELEKEDETEI 27. FEJEZETÉNEK KUTATÁSTÖRTÉNETE

A következőkben Az apostolok cselekedetei kutatástörténetében meghatározó szerzők alapján mutatom be, hogyan érveltek az egyes kutatók a lukácsi kettős mű végén található tengeri hajóút és hajótörés leírásáról, annak történeti hitelességéről és teológiai üzenetéről, valamint azok egymással való kapcsolatáról.

Martin Dibelius és Hans Conzelmann

Martin Dibelius a formakritikai módszer (*Formgeschichte*) jelentős művelője volt, és ezen modell alapján közelített Az apostolok cselekedeteihez is. Dibelius szerint a Rómába tartó hajóút leírása a legkülönösebb része az egész műnek. A többes szám első személyű elbeszélés szerinte eltér Az apostolok cselekedeteiben található többi „mi-szakasztól”, sőt az útleírás többi részétől is. A mű korábbi fejezeteiben szereplő „mi-szakaszok” jellemzői, hogy Pál utazásait úgy írják le, mint aminek a misszió tevékenység van a középpontjában. Itt azonban részletes hajózási és tengerészeti beszámolót találhatunk, de magáról az apostolról csak kevés szó esik. A Cézareából Máltába (27,1–44; 28,1–2) és a Máltából Rómába (28,7–14) tartó útról szóló 54 vers közül mindössze 18 vers szól az apostolról. Dibelius szerint öt Pálról szóló részt lehet elkülöníteni, melyek egy már megírt történet utólagos betoldásai, és hiányuk nem törné meg az elbeszélés menetét.⁹⁴

Az első páli rész a 9–11.⁹⁵ versek, melyben az apostol tanácsát, miszerint veszélyes lenne továbbhajózni, a százados elutasította. Dibelius szerint az elbeszélés ezen versek nélkül világos és gördülékeny. A második betoldást a 21–26. versekben látja, melyben Pál biztosítja utastársait a megmenekülésről, utalva az éjszaka neki megjelent angyalra, valamint visszaül a 9–11. versekben található megszólalására. Dibelius szerint a 31. vers is elhagyható a szövegből, a 30. verset követheti a 32. A 33–36. versekben Pál biztatta a hajón utazókat, hogy egyenek, és ezáltal erőt gyűjtsenek. Törést lát a 36. és 37. vers között, melyben az evés említése után a hajón tartózkodók számának leírása következik, így ezen verseket is utólagos betoldásként tartja számon. A 43. versben azt olvassuk, hogy a százados meg akarta menteni Pált attól, hogy a katonák megöljék, így azt tanácsolta, hogy a vízbe ugorva meneküljön

⁹³ Witherington: *Acts*, 757.

⁹⁴ Martin Dibelius: *Studies in the Acts of the Apostles*, ford. Mary Ling, London, SCM Press, 1956, 204.

⁹⁵ A következőkben Az apostolok cselekedetei 27. fejezetére való utaláskor csak a versszám van megadva.

mindenki a partra. Dibelius megállapítása szerint a százados döntésének semmi köze Pál megmentéséhez, melyről szóló négy szót utólag illesztették a szövegbe.⁹⁶

Dibelius összefoglalóan megállapítja, hogy egy már létező irodalmi tengeri hajótörésről szóló elbeszélés szolgált alapul a 27. fejezetnek, melybe a szerző beillesztett néhány rövid utalást Pál apostolra. Szerinte a fejezet egésze tisztán irodalmi szempontok alapján lett megszerkesztve. A „mi-szakaszokat” nem találja meggyőzőnek arra nézve, hogy az útleírás Pál valamelyik útítársának személyes beszámolója lenne.⁹⁷

Hans Conzelmann követi Dibelius érvelését, és megfogalmazza, hogy a 27. fejezetben található többszámú elbeszélő formát csupán irodalmi eszközként használja a mű szerzője.⁹⁸ Követi Dibelius abban is, hogy öt betoldást különít el a szövegben, melyeket szabad kompozíciós egységeknek lát.⁹⁹

Dibelius és Conzelmann nézetei szerint Az apostolok cselekedeteinek szerzője a 27. fejezetben történetileg nem hiteles beszámolót közöl Pál apostolról, hiszen a tengeri hajóút nem szemtanú feljegyzése. Lukács szerintük csupán teológiai motiváltságú szerző volt, aki ezt a beszámolót saját üzenetének továbbadására akarta felhasználni. Ezért illesztette be az apostollal kapcsolatos történetek leírását, melyeknek nincs történeti alapja, hanem a szerző kreativitásának következménye.

Ernst Haenchen

Ernst Haenchen említi Zahn, Ramsay és E. Meyer kutatásait, akik úgy vélik, hogy a 27. fejezetben a szemtanú Lukács saját élménybeszámolóját találják. Szerinte ezek a kutatók nem veszik észre, milyen kreatív képzelőerővel éri el célját Az apostolok cselekedeteinek szerzője. Haenchen érvelése szerint Az apostolok cselekedeteinek szerzője rendelkezett egy útinaplóval erről az utazásról. Felhívja azonban a figyelmet arra, hogy Pál nem különleges tekintéllyel rendelkező utas volt, hanem egy lázadással vádolt fogoly, ezért nem lehetett beleszólása semmilyen döntésbe a hajón, így azok a kiegészítések, amelyek Pálról szólnak, nem

⁹⁶ Dibelius: *Studies*, 204–205.

⁹⁷ Dibelius: *Studies*, 205–206.

⁹⁸ Hans Conzelmann: *Acts of the Apostles*, ford. James Limburg, A. Thomas Kraabel, Donald H. Juel, Philadelphia, Fortress Press, 1987, 215.

⁹⁹ Conzelmann: *Acts*, 215–221. Az öt betoldás Conzelmann szerint: ApCsel 27,9–11.21–26.31.33–36.42–43.

szerepelhettek az eredeti leírásban, amely csak az utazást, a veszélyt és a megmenekülést mutatta be.¹⁰⁰

Haenchen is azzal érvel, hogy az eredeti szöveg, amelyet Lukács¹⁰¹ átvett és stilisztikailag átdolgozott, a 9. verstől rögtön a 12. versre ugrott. A közte található versek Lukács betoldásai, melyet abból következtetett ki, hogy a 12. versben az olvasható, hogy a „többség” a továbbhajózás mellett döntött: Pál volt tehát az, aki ellenezte, mert előre látta a végkifejletet. A második megszólalásában (21–26. v.) visszautal szavaira, majd a megmenekülés ígéretével bátorítja az utasokat. Az a kijelentés, hogy egy szigetre fognak kivetődni, összekapcsolta Pál megszólalását a történet folytatásával. A 21–26. versekben található beszédet azonban teljesen valótlannak tartja: Pál egy tomboló viharban hánykolódó hajón úgy mond beszédet, mintha az Areopágoszon állna. Haenchen szerint irreális, ahogy Lukács elbeszéli ezt a jelenetet.¹⁰²

Haenchen azt is valótlannak látja, hogy a hajósok meg akartak szökni éjjel a hajóról. Szerinte egy lehorgonyzott hajót éjszaka mentőcsónakban elhagyni a háborgó tengeren, egy ismeretlen part irányában ostobaság lett volna. Utal még arra is, hogy Pál valószínűleg a többi fogolyhoz hasonlóan meg volt láncolva, és nem volt abban a helyzetben, hogy akkor mondjon beszédet, amikor akart.¹⁰³

Haenchen nem ért egyet Dibliussal abban, hogy Lukács nem a maga által összegyűjtött forrásokból számolt be az útról, hanem csak történésznek akart volna látszani azáltal, hogy egy tengeri út tipikus beszámolóját megírja. Felhívja arra a figyelmet, hogy az ilyen utakról nem létezett olyan meghatározott minta, melynek követésével valaki megbízható történésznek bizonyíthatta volna magát. Szerinte az irodalmi jelleg nem magában az elbeszélésben, hanem az abba beillesztett páli megszólalásokban van. Ezek a betoldások pontosan megfelelnek a Lukács által Pálról alkotott képnek, melyben Haenchen szerint Pál mindig reflektorfényben áll, soha nem tanácstalan, és soha nem esik kétségbe.¹⁰⁴

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy Haenchen nem utasította el Lukács prologusi kijelentését, melyben arról tesz bizonyosságot, hogy szemtanúk forrásait használta fel műve

¹⁰⁰ Ernst Haenchen: *The Acts of the Apostles*, ford. Basil Blackwell, Philadelphia, The Westminster Press, 1971, 709.

¹⁰¹ Az egyszerűség kedvéért a kutatástörténeti felsorolásban „Lukács” névvel utalok Az apostolok cselekedeteinek szerzőjére. Haenchen szerzőségről alkotott nézeteit részletesen lásd: Haenchen: *Acts*, 3–14.

¹⁰² Haenchen: *Acts*, 709–710.

¹⁰³ Haenchen: *Acts*, 710.

¹⁰⁴ Haenchen: *Acts*, 710–711.

megírásakor. Azonban úgy látja, hogy a fejezet teológiai üzenetét Pálnak egy mesterségesen megformált szerepe adja, melyben Lukács maga alakította ki olvasói számára az ideális páli képet.

Jürgen Roloff

Jürgen Roloff kétségbe vonja Az apostolok cselekedetei 27. fejezetében található elbeszélés történeti hitelességét, de feltételez egy autentikus anyagot a fejezet mögött. Felhívja a figyelmet arra, hogy az itt található esemény elbeszélése formájában és szókincsében is egyedülálló az Újszövetségben. Roloff szerint meglepő, hogy Pál korábbi hajóútjairól szóló híradásaiban Lukács csak az útvonalakat említi, a Pált ért veszélyekről nem számol be, noha az ókorban az ilyen utak sok veszéllyel jártak. Erre utal maga Pál is, amikor a Korinthusiaknak ezt írja: „háromszor szenvedtem hajótörést, egy éjt és egy napot hanyódtam a tenger hullámain” (2Kor 11,25). Roloff megállapítja, hogy a „mi-szakaszok” közül ez az egyetlen olyan beszámoló, amely azt nyújtja, amit egy szemtanú írásától elvárnánk: színes és részletes leírást a Pál körüli eseményekről.¹⁰⁵

Roloff megfogalmaz három érvet, melyek az ellen szólnak, hogy ebben a fejezetben Pál utolsó útjának eseményeiről valóban történelmileg megbízható szemtanúi beszámolót kapunk Pál egyik társától vagy akár Lukácstól. Elsőként említi, hogy az apostolnak az út során betöltött szerepe – tanácsot ad a századosnak (27,10), szól a legénységhez (27,21–26.33), a döntő pillanatban kezdeményez a veszély elhárítása érdekében (27,31) – történelmileg elképzelhetetlen. A valóság más lehetett, hiszen Pál nem előkelő utasként utazott, hanem fogolyként, és valószínűleg ideje nagy részét a fedélzet alatt, láncokban töltötte. Második érvként Roloff megjegyzi, hogy a beszámolót ellentmondásosnak találja, hiszen a Pállal kapcsolatos történések leírásai (27,9b–11; és ugyanebben a fejezetben a 21–26., a 31. és 33–37. versek) nyelvileg és tartalmilag feszültségben vannak a szövegkörnyezetükkel. Ilyen ellentmondást lát a továbbhajózásra vonatkozó döntés indoklásában, ahol a 9b–11. versekben Pál tanácsának az elutasítása, a 12. versben pedig a többség döntése az oka. Eltérést lát a mentőcsónak köteleinek elvágása megítélésében is. A 30. és 32. versek alapján a csónak elhagyása elhamarkodott reakció, amely katasztrofális következményekkel is jár (27,39–44), ezzel szemben a 31. vers szerint Pál által kezdeményezett, a hajón utazók megmenekülésének érdekét szolgáló intézkedésről van szó. Roloff ezen kívül felhívja arra is a figyelmet, hogy bizonyos motívumok és kifejezések csak a páli jelenetekben fordulnak elő. Ilyen a legénység

¹⁰⁵ Roloff: *Apostelgeschichte*, 358.

étvágytalanságának motívuma, amely Pál beszédének kiindulópontjául szolgál a 21. és a 33. versekben is. Harmadik ellentmondás, melyet Roloff felfedezni vél a szövegben, a „mi” forma két döntő ponton (27,1.6) mesterkélte volt, mert azt a hatást kelti, mintha a szöveg írója maga is fogolyként került volna a fedélzetre. Ezzel szemben a valóságban arról lehetett szó, hogy Pál egy vagy több társa szabad utasként szállt hajóra. Ez okot ad arra a következtetésre, miszerint a többes szám első személyű fogalmazást Lukács utólag, irodalmi eszközként írta a szövegbe.¹⁰⁶

Roloff elutasítja Dibelius és Conzelmann téziseit, miszerint Lukács vagy átvett egy talált irodalmi úti beszámolót, és abba páli leírásokat illesztett saját irodalmi céljai alapján, vagy az egészet önállóan és szabadon alkotta meg az ókori regényekből ismert példák alapján. Roloff szerint ezek az állítások túl messzire mennek, hiszen a 27. fejezetben található elbeszélésnek vannak olyan egyedi vonásai, amelyek megkülönböztetik a tengeri viharokról és hajótörésekről szóló történetektől, amelyekkel a kortárs ókori hellenisztikus-római szerzők szórakoztatták olvasóközönségüket. Lukács a vihart viszonylag szerény drámai eszközökkel meséli el, és nem ismerünk ehhez hasonló történeti ívű elbeszélést az ókorból.¹⁰⁷

Roloff hangsúlyozza, hogy a makedón Arisztarkhosz külön említése (27,2) azt jelzi, hogy Lukács itt hiteles anyagra támaszkodik. Arisztarkhosz nyilvánvalóan elkísérte Pált a Rómába vezető úton, és később beszámolt a gyülekezeteknek az útról. Roloff szerint az ő beszámolója rekonstruálható: a 27,1–9a.12–20.27–30.32.38–44; 28,1.11–13.14b.16b verseket írhatta ő.¹⁰⁸ Lukács ezen arisztarkhoszi beszámolónak a nyelvezetét dolgozta át, és a páli jelenetek beillesztésével (27,9b–11.21–26.31.33–37) a saját elképzelésének rendelte alá. Két fő szándék vezérelte Lukácsot az átdolgozás során. Elsőképpen Pált tette központi szereplővé: a kihallgatásokhoz hasonlóan, bár külsőleg fogoly, valójában ő határozza meg az események menetét. Lukács írói keze alatt Pál alakja a 27. és 28. fejezetekben túlnő a szokásos emberi léptékeken: minden pillanatban tisztán látja a helyzetet (27,10.21.31), a kétségbeesés közepette reménységet ad, és másokat is erre ösztönöz (27,33), és Isten nevében közvetíti a megmenekülést (27,24.34). A másik szándéka Lukácsnak az, hogy hangsúlyozza Pál római útjának szükségességét, amelyet maga Isten rendelt el. Ahogyan Pál jeruzsálemi elfogatása (ApCsel 22,33) óta nem sikerült láb alól eltenni őt, úgy most a természet elemei sem akadályozhatják meg abban, hogy elérje célját, mert ezt a célt maga Isten jelölte ki számára.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Roloff: *Apostelgeschichte*, 358–59.

¹⁰⁷ Roloff: *Apostelgeschichte*, 359.

¹⁰⁸ Roloff: *Apostelgeschichte*, 359.

¹⁰⁹ Roloff: *Apostelgeschichte*, 359.

Roloff tehát lát egy autentikus, történetileg is hiteles beszámolót a 27. fejezet mögött, melyet Pál útitársa, Arisztarkhosz jegyzett fel. Ezen narratívát saját maga átdolgozta, hogy a páli szakaszok által az apostol személyét, valamint Isten tervének a megvalósulását állítsa a középpontba, ezáltal hangsúlyozva a történet teológiai mondanivalóját.

Rudolf Pesch

Rudolf Pesch szintén felhívja a figyelmet arra, hogy Pál az elbeszélés leíró részében fogolyként van ábrázolva, ezzel szemben tetteinek és szavainak leírásában mint szabad utas, sőt döntő személyiség jelenik meg.¹¹⁰ Pesch szerint a szövegben ügyesen elosztott páli szakaszok történetileg megkérdőjelezhető képet mutatnak egy fogvatartottról, valamint feszültségben állnak a kontextussal is. Dibelius és Roloff nézeteit is idézi, melyek amellet foglalnak állást, hogy a páli szakaszok Lukács szabad írásai, és ha a szövegből ezeket eltávolítjuk, egy meglepően következetes és zökkenőmentes narratívát kapunk.¹¹¹ A 27. fejezet verseit nyolc részre osztja: 1–5., 6–8., 9–12., 13–20., 21–26., 27–32., 33–38. és 39–44. versek.¹¹²

Pesch elutasítja Roloff azon nézetét, miszerint a történet alapszövegét Lukács formálta át többes szám első személyű elbeszéléssé. A 27,1a és a 27,6 versekben szereplő többesszámú megjelölés azt igazolja, hogy a szerző (aki Pál útitársa volt, Pesch szerint talán Timóteus, de biztosan nem Arisztarkhosz) a „mi” kifejezéssel utal Pálra és társaira.¹¹³ Még alaptalanabbnak találja Dibelius azon feltételezését, hogy „egy profán jellegű irodalmi alkotást” („*eine literarische Komposition profaner Art*”) és nem Pál egyik társának beszámolóját vette át és dolgozta fel Lukács. Az elbeszélés szemtanúi jelenlétére utalnak konkrét részletek: a császári csapathoz tartozó Júliusz nevének és Arisztarkhosz jelenlétének említése, az utazás egyes állomásainak pontos megadása, az időjárás jellemzése, valamint a bőjtre való utalás. Pesch megállapítja, hogy Az apostolok cselekedetei 27. fejezetének beszámolója egyedi vonásokat hordoz, amelyek megkülönböztetik az ókor többi tengeri vihar- és hajótörésselbeszéléseitől, sőt nem ismerünk hasonló témájú ókori tengeri történetet.¹¹⁴

¹¹⁰ Pesch: *Apostelgeschichte*, 285.

¹¹¹ Pesch: *Apostelgeschichte*, 285.

¹¹² Pesch: *Apostelgeschichte*, 288.

¹¹³ Pesch: *Apostelgeschichte*, 285–286.

¹¹⁴ Pesch: *Apostelgeschichte*, 286.

Colin Hemer

Colin Hemer egy tanulmányában elemzi a többes szám első személyű „mi-szakasz” jelenlétét a 27 és 28. fejezetekben. Részletesen kitér V. K. Robbins művére (*By Land and By Sea: The We-Passages and Ancient Sea Voyage*), aki azt állítja, hogy a többes szám első személyű elbeszélés az ókori tengeri utazás műfajára volt jellemző, és egy esetben sem utalt személyes jelenlétre a történetekkel kapcsolatban. Hemer válaszképpen megállapítja, hogy az úti elbeszélések valóban gyakran a „mi” formában íródnak, de ebben egy természetes jelenséget lát, amely mindig adott körülményekből adódott, és nem egy mesterséges irodalmi eszköz használatának nyomán jött létre. Hemer szerint Robbins paradigmája nem működik, és nem lehet belőle nagyobb összefüggéseket levonni. Az apostolok cselekedetei 27. és 28. fejezetére nézve.¹¹⁵

Hemer megfogalmazza, hogy egyetlen történeti forrás sem lehet mesterségesen „tisztá történelem”, és természetesen Az apostolok cselekedetei leírásában is szerepet kap a lukácsi sajátos ábrázolás. Felhívja azonban arra a figyelmet, hogy ennek elismerése nem von le az elbeszélés történeti hitelességéből.¹¹⁶ A többes szám első személyű narratívát vizsgáló tanulmányában Hemer elemzi a hajóút történeti körülményeit, valamint ismerteti az eddigi kutatástörténetben még figyelmen kívül hagyott írásokat, melyek a hajóút elbeszélése és annak történelmi kontextusa kapcsolata felé mutatnak, és alátámasztják a szerző valós jelenlétét.¹¹⁷ Arra a következtetésre jut, hogy annyi érv áll az események valódi történelmi beágyazottsága és Lukács személyes jelenléte mellett, hogy inkább a történeti hitelességben kételkedőkre hárul az a feladat, hogy érveiket bizonyítsák. Hangsúlyozza, hogy Lukács történetisége elválaszthatatlan eleme a teológiájának, „ahol a ténylegesen megtörtént eseményekről szóló tanúságtétel szükséges előzménye annak az ő evangéliumértésének, amelynek igazságigénye ezáltal megalapozott.”¹¹⁸ Hemer felhívja a figyelmet a szakasz közvetlenségére (*immediacy*): számos olyan részletet tartalmaz, amelyek nem teológiai érdekeltség alapján fogalmazódtak meg. Ezek a részletek noha „lényegtelenek”, mégis pontosak. Szerinte egy szemtanú sem valószínű, hogy képes lett volna ilyen részletességre, ha a történetek után hosszabb idő elteltével jegyzi le az eseményeket. Lukács más feljegyzései esetében, ahol nem volt szemtanúként jelen,

¹¹⁵ Colin J. Hemer: First Person Narrative in Acts 27–28 in *Tyndale Bulletin* 36, No. 1, Cambridge, Tyndale House, 1985, 81–86.

¹¹⁶ Hemer: *First Person Narrative*, 87.

¹¹⁷ Hemer: *First Person Narrative*, 87–103.

¹¹⁸ Hemer: *First Person Narrative*, 108. „Where his testimony to what actually happened is a necessary preliminary to his understanding of a gospel whose claim to truth is established thereby.”

hiányzik az ebben az útleírásban megtalálható közvetlenség, mely Hemer szerint nagyon fontos kutatási megállapítás.¹¹⁹

Hemer tehát megfogalmazza azt a fontos kritériumot, miszerint a történeti hitelesség nem függ attól, hogy a szerző saját stílusában számol be az eseményekről, hiszen minden írás a szerzője nyomát viseli magán. Megállapítja, hogy az evangélium igazsága megtörtént eseményekről szóló tanúságtételen alapul, így a történeti hitelesség és az evangélium hirdetése egymástól el nem választható.

F. F. Bruce

F. F. Bruce jelzi, hogy Lukács narratíváját Pál apostol tengeri útjáról és hajótöréséről régóta az ókori tengerészet megismerésének egyik legfontosabb dokumentumaként tartják számon a tudományos kutatásokban.¹²⁰ Szerinte az elbeszélésből egyértelműen arra lehet következtetni, hogy egy szemtanú beszámolóját olvashatjuk, aki görög szemmel látta a tengert. A szerző nem lehetett tengerész, mert a hajózási szakszókincsben nem volt jártas, hanem a saját stílusában írta le tapasztalatait. Bár a vihar és a hajótörés leírásához jól ismert ókori irodalmi hagyományra támaszkodhatott, valamint az ószövetségi Jónás történetének elbeszéléséből is meríthetett, Bruce szerint ez semmiben sem vesz el az elbeszélés tényyszerűségéből.¹²¹

Arra a kérdésre, hogy vajon miért ír Lukács ilyen részletesen erről az útról Az apostolok cselekedeteiben, Bruce azzal válaszol, hogy Lukácsnak célja volt az isteni szándék hangsúlyozása, mely szerint Pálnak meg kell látnia Rómát, még ha minden tényező arra is mutat, hogy lehetetlen valaha eljutnia oda. Isten akarata az, hogy Pál a Római Birodalom központjában hirdesse az evangéliumot, és az ő akarata nem hiúsulhat meg.¹²² Megállapítja, hogy Dibelius, Conzelmann és Haenchen nem értették meg Lukács alapvető célját, amikor a 27. fejezetben szereplő leírást egy közismert útinaplónak tartják, melybe Lukács illesztett be páli epizódokat annak érdekében, hogy Pál munkásságának végét izgalmas részletekkel gazdagíthassa. Szerinte ugyanis a vihar és a hajótörés leírása szervesen kapcsolódik Pál missziói tevékenységének bemutatásához.¹²³

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy Bruce a 27. fejezet minden kétséget kizáróan egy szemtanú feljegyzésének tartja. A történetben hangsúlyos Isten akaratának beteljesedése,

¹¹⁹ Hemer: *First Person Narrative*, 107–109.

¹²⁰ F. F. Bruce: *The Book of the Acts (NICNT)*, Grand Rapids, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1988, 474.

¹²¹ Bruce: *Book of the Acts*, 474.

¹²² Bruce: *Book of the Acts*, 475.

¹²³ Bruce: *Book of the Acts*, 475.

mely szerint az evangélium üzenetének Rómába is el kell jutnia. Bruce megjegyzi, hogy az egész könyv teológiai üzenetével és történetvezetési fonalával összhangban van a hajótörés leírása is, mely így nem idegen a mű többi részétől.

Ben Witherington III

Ben Witherington arra a kérdésre keresi a választ, hogy vajon miért olyan részletes Az apostolok cselekedetei 27. fejezetének leírása, amikor Lukács más történeteket a művében csak összefoglal vagy nem is említ. E mögött Witherington az ókori görög történetírás Lukács által is követett szokásait látja, melyben a szemtanúságnak jelentős szerepe volt. A görög történeti művek hangsúlyozták az utazás, az utánajárás, a szemtanúi jelenlét és a tanúságtétel fontosságát. Műve történeti hitelességének bizonyítása érdekében Lukácsnak nem volt elég állítania, hanem be is kellett tudni bizonyítania, hogy valóban személyesen jelen volt az általa megörökített egyes események során.¹²⁴

Lukács már az evangélium prológusában azt állítja, hogy elejétől kezdve mindennek pontosan utánajárt, azonban csak kettős művének vége felé, Az apostolok cselekedetei 16. fejezetében kezdődő, és a 27–28. fejezetekben igazán előtérbe kerülő „mi-szakasz” megírása után állíthatja azt, hogy teljesítette a jó görög történetíró irányába támasztott követelményeket. Mint jó történetíró, a rendelkezésére álló forrásokból dolgozott, melyek közül a legrészletesebb minden bizonnyal a saját beszámolója volt erről a római hajóútról. Witherington felhívja egy fontos tényre a figyelmet: minden nagyobb témát átfogó ókori történeti mű, amely forrásokra épül, a modern történetírás szempontrendszere alapján mindig kiegyensúlyozatlan lesz.¹²⁵

Találóan megfogalmazza, hogy a tengeri hajóútról szóló érdekesítő beszámolónak a könyv végén való elhelyezése mögött nem szükséges egy mesterkéltn írói célt látni, hanem egyszerűen Lukács azon szándékát, hogy a hallgató figyelmét a hosszú kétkötetes mű végén is fenntartsa, hogy „ne csupán Pál, hanem az olvasó is bóbiskolás nélkül szálljon ki a római kikötőben.”¹²⁶

Witherington szembemegy azzal a megállapítással, amely Dibelius, Conzelmann, Haenchen és Lüdemann műveiben is hangsúlyos, miszerint a Pálra utaló szakaszok (27,9–11,21–26,31,33–36,43) leválaszthatóak az elbeszélésben, tehát egy már megírt narratíva szövegébe lettek utólagosan beillesztve. Hat érvet sorol fel, mely alapján alátámasztja a páli

¹²⁴ Witherington: *Acts*, 755.

¹²⁵ Witherington: *Acts*, 755–756.

¹²⁶ Witherington: *Acts*, 756. „...the inclusion of some real adventures near the end of the work would help bring not merely Paul but also the reader into port in Rome, without nodding off.”

szakaszoknak a narratívához való szoros kapcsolódását.¹²⁷ Első érve, hogy nem ezek az egyedüli versek a fejezetben, amelyek említik Pál hajón való tartózkodását (27,1.3). Másodszor: figyelembe kell venni a Pál társaira való utalást a 2. versben is. Harmadszor: a leválaszthatónak ítélt versek némelyike olyan hosszabb mondatok része, melyek több verset is magukba foglalnak, és megcsonkításukkor ezek a versek nem állnának meg önmagukban (vö. pl. 27,43–44). Negyedik megállapítása, hogy egy hajó utasai, különösen azok, akik Pálhoz hasonlóan fogolyként utaznak, a hajó elinduláskor nem játszanak főszerepet. Így nem meglepő, hanem éppen az a történetileg megbízhatónak tartható, hogy a cselekmény Pálra vagy társaira való hosszabb utalás nélkül kezdődik. Ez önmagában nem kényszerítő erejű megállapítás arra nézve, hogy a Pálról szóló versek későbbi betoldások. Ötödik érve az, hogy ha elfogadjuk Haenchen elméletét, miszerint a beszámoló egy valós tengeri utazáson alapul, akkor meg kell válaszolnunk, hogy mit könnyebb elhinni: azt, hogy Lukács egy különleges véletlen folytán egy valós beszámolóra bukkan, mely egy éppen Szidónból Rómába tartó útról szólt, és így pontosan megfelelt a céljainak, és lényegében csak néhány verset kellett Pálról beillesztenie; vagy azt, hogy a beszámolót, amely minden versében Lukács saját történetírói stílusát tükrözi, Lukács maga írta meg először? Hatodszor: Witherington megállapítja, hogy ennek az utazásnak a beszámolója nem idegen Az apostolok cselekedeteinek többi fejezetétől, hanem pontosan alátámasztja Lukács azon történetírói célját, hogy az evangélium Rómába való eljutását megörökítse, melynek során Isten terve és gondviselése még a legsúlyosabb akadályokat is legyőzte.

PÁL SZAVAI ÉS TETTEI A HAJÓN

A 27. fejezet olyan tengeri utazásról szóló beszámolót tartalmaz, melyről a tengeri hajózás szakértői pontról pontra bebizonyították, hogy történelmileg pontos leírás. Az elbeszélés történeti megbízhatóságának alátámasztására alapot ad James Smith *The Voyage and Shipwreck of St. Paul* című műve.¹²⁸ Smith tapasztalt hajós és jelentős klasszikus műveltséggel rendelkező kutató volt. Alaposan tanulmányozta a Lukács által leírt útvonalat, mely a Földközi-tenger általa is jól ismert részén zajlott, és megállapította, hogy Lukács a lehető legpontosabban adja vissza az utazás minden egyes szakaszát. Bruce megállapítja, hogy bár több mint egy évszázad telt el Smith könyvének utolsó kiadása óta, az még mindig felülmúlhatatlan, sőt páratlan a kutatástörténetben.¹²⁹ Az apostolok cselekedetei 27. fejezetében található

¹²⁷ Witherington: *Acts*, 757–758.

¹²⁸ James Smith: *The Voyage and Shipwreck of St. Paul*, London, Longmans, Green, and Co, 1848.

¹²⁹ Bruce: *Book of the Acts*, 476.

útbeszámoló útvonalának, körülményeinek és részleteinek történeti hitelességét mutatják be Casson, Hemer és Rapske írásaikban¹³⁰. Az általuk megfogalmazott állításokra, melyek Az apostolok cselekedetei történeti megbízhatóságát támasztják alá, a továbbiakban nem térek ki, hanem Az apostolok cselekedetei 27. fejezetében található páli szakaszok közelebbi elemzése során ezen versek történeti megbízhatósága, a szöveg egészéhez való koherens kapcsolata mellett érvelek. Felmutatható, hogy nem kötelező érvényű az a kutatástörténetben széles körben elterjedt megállapítás, miszerint ezen versek a narratívából kiemelhető utólagos betoldások. Szólok a versek teológiai üzenetéről, melyben az evangélium hirdetése áll a középpontban, megállapítva, hogy Pál szavainak és tetteinek leírása során Lukács a prológosában ígért történetírói módszerek mentén járt el, ezáltal történeti hitelességgel hirdetve az evangéliumot.

27,9–11

„Mivel pedig közben sok idő telt el, és a hajózás is veszedelmessé vált, hiszen a bőjt is elmúlt már, Pál figyelmeztette őket: Férfiak, látom, hogy a további hajózás nemcsak a rakományban és a hajóban okozhat nagy kárt, hanem életünket is veszélyezteti. De a százados inkább hitt a kormányosnak és a hajótulajdonosnak, mint annak, amit Pál mondott” (ApCsel 27,9–11).

A hajó a Szépkikötőnek (Καλοί Λιμένες) nevezett kikötőbe érkezett. Ennek és a szomszédos Lászea városának helyszíne bizonyított, azonban Lászea nem volt jelentős település, és ma sincsenek maradványai.¹³¹ Így valószínűleg nem ismerték ezt a kikötőt azok, akik nem tettek meg egy ilyen utat. Nem volt túl vonzó téli kikötő, bár a part menti szigetek részben védték. Lászea mintegy öt kilométerre volt található a kikötőtől, mely terület felfedezését Smith írja le.¹³²

A kedvezőtlen szél miatti késedelem kezdte nyugtalanítani a hajó utasait, ugyanis úgy tűnt, már nem tudnak eljutni Rómába a tél beállta előtt. A veszélyes hajózási időszak szeptember 14-e körül kezdődött és november 11-ig tartott: Bruce szerint ezután már nem volt lehetséges a nyílt tengeren való hajózás egészen a tél elmúltáig.¹³³ Grüll Tibor részletesen ír az ókori Mediterráneum hajózási idényéről, megállapítva, hogy a téli tengerzár Bruce által is

¹³⁰ Lionel Casson: *Ships and Seamanship in the Ancient World*, Princeton, Princeton University Press, 1971. Colin J. Hemer: *The Book of Acts in the Setting of Hellenistic History*, Pennsylvania, Eisenbrauns, 1990. Brian Rapske: Acts, Travel, and Shipwreck in *The Book of Acts in Its First Century Setting. Vol. 2. The Book of Acts in Its Graeco-Roman Setting*, ed. D. W. J. Gill, C. Gempf, Grand Rapids, Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1994, 1–47.

¹³¹ Hemer: *The Book of Acts*, 136.

¹³² Smith: *The Voyage and Shipwreck*, 84–85.

¹³³ Bruce: *Book of the Acts*, 481.

említett hagyományos képe a 4-5. század fordulóján élt katonai szakíró, Vegetius *De re militari* című műve alapján terjedt el a kutatástörténetben.¹³⁴ Valószínű azonban, hogy Vegetius kijelentése, miszerint „november 11-től egészen március 10-ig a tengerek a hajózás számára zárva vannak” (De re militari IV. 39.), elsősorban a hadigályákra vonatkozik, ugyanis a szélesebb, vitorlákkal hajtott teherszállító hajók még kedvezőtlen időjárási körülmények között is tudtak a vízen haladni. Emellett fontos azt is figyelembe venni, hogy a Mediterráneumban uralkodó meteorológiai, hidrológiai és topográfiai viszonyok területenként jelentősen különbözhetnek: egyes területeken nyáron sem biztonságos útra kelni a hirtelen lecsapó viharok miatt, más vidékeken pedig még télen is viszonylagos biztonsággal lehet hajózni.¹³⁵

Lukács leírásából tudjuk, hogy a Szépikötőből való továbbhajózás veszélyesnek ígérkezett, hiszen „a böjt is elmúlt már” (27,9). Ez alapján megállapíthatjuk a római hajóút legvalószínűbb dátumát. Bruce szerint Lukács ezen időpont-megjelölésének csak akkor van értelme, ha ez a nap abban az évben meglehetősen későre esett. Az engesztelés napja Kr. u. 59-ben október 5-re esett, de az összes szomszédos évben, 57-től 62-ig, október 5-nél korábbra.¹³⁶

A továbbhajózás megvitatása érdekében tanácskozást tartottak a hajón, melyen jelen volt a százados, a kormányos (κυβερνήτης), a hajótulajdonos (ναύκληρος) és Pál is.¹³⁷ Ramsay felhívja a figyelmet arra, hogy Pálra úgy tekinthettek a hajón, mint aki korábbi utazásai során már fontos tapasztalatokat gyűjthetett.¹³⁸ Az apostol figyelmeztetésében megfogalmazza, hogy a vihar a hajón utazók életét is veszélyezteti. Ez a kijelentése szemben áll a későbbi bátorításával, melyben biztosítja útítársait, hogy egy lélek sem vész el közülük, csak a hajó (27,22).¹³⁹ Witherington jelzi, hogy Lukács őszinteségét és hitelességét támasztja alá az, hogy

¹³⁴ Grüll Tibor: *A tenger gyümölcsei. A tengerek szerepe a Római Birodalom gazdaságában*, Pécs, Kronosz Kiadó, 2016, 162–163. Grüll említi a hagyományos nézetet, mely szerint három kategóriába sorolták a hajózási időnyt: „a nyári hónapokban a hajózás ’biztonságos’ (secura navigatio), a tavasszal és ősszel ’bizonytalan’ (incerta), míg a téli hónapokban (november végétől március elejéig) ’a tengerek bezárulnak’ (maria clauduntur), vagyis a környezeti feltételek nem teszik lehetővé a hajózást.”

¹³⁵ Grüll: *A tenger gyümölcsei*, 163.

¹³⁶ Bruce: *Book of the Acts*, 481. Ramsay jelzi, hogy mivel Pál és Arisztarkhosz is megtartotta a böjtöt, Lukács az engesztelés napját használta a dátum megjelölésére. Felhívja arra is a figyelmet, hogy Kr. u. 59-ben a lombátrak ünnepe október 10-re esett, melyet Lukács nem említ az elbeszélésben. Erről arra következtet, hogy Szépikötőt már október 10-e előtt elhagyta a hajó, hiszen ellenkező esetben Lukács biztosan feljegyezte volna ennek megünneplését, mely a tengeren már nem volt lehetséges. William M. Ramsay: *St. Paul the Traveller and the Roman Citizen*, London, Hodder & Stoughton, 1925, 322.

¹³⁷ Grüll megjegyzi, hogy a római korban a hajózó legénység létszámban és szakmai differenciáltságban is növekedett a korábbi korszakokhoz képest. A kormányos (κυβερνήτης) a „tiszték” közé tartozott. A „ναύκληρος” szó jelentésén sokat vitatkoznak a római történelem, gazdaság és jog szakértői, azonban a kifejezés legvalószínűbb jelentése olyan üzletember, aki a hajó bérlője vagy tulajdonosa. Grüll: *A tenger gyümölcsei*, 175–176.

¹³⁸ Ramsay: *Traveller*, 322–323.

¹³⁹ Bruce szerint Pál későbbi bátorítása során már egy természetfeletti kijelentés alapján szólt, míg a századoshoz intézett tanácsa eddigi személyes tapasztalatain alapulhatott. Bruce: *Book of the Acts*, 482.

leírja Pál ezen kijelentését egészében, hiszen a hajótörés során sem veszett el egy élet sem, és később az Úr angyala is arról biztosította Pált, hogy minden hajón utazó életben fog maradni.¹⁴⁰

Azon feltételezéssel kapcsolatban, miszerint Pál mint fogoly nem adhatott tanácsot a századosnak, Witherington felveti annak a lehetőségét, hogy esetleg Pál meghallotta, hogy miről szól a tanácskozás, és így tanácsot adott nekik.¹⁴¹ Ezenkívül felhívja Pál római polgárjogára is a figyelmet (vö. ApCsel 22,24–29), mely biztosíthatott számára különleges bánásmódot a hajón.¹⁴² Keener is említi Pál római polgárjogát, valamint hozzáteszi, hogy Júliusz számára az is meghatározó lehetett, hogy jelen voltak Pál kísérői, akik ugyanazon mozgalom tagjai voltak, amelyet Pál is képviselt, és amelyért üldöztetést szenvedett.¹⁴³

Véleményem szerint egy másik szemszögből is újra kell gondolni Haenchen azon nézetét, miszerint a 27. fejezetben a 9–11. versek későbbi kiegészítések az eredeti elbeszélésben, mivel Pál a hajón mint egy lázadással vádolt fogoly volt jelen, így nem lehetett beleszólása semmilyen döntésbe.¹⁴⁴ Roloff hasonlóan amellett érvel, hogy Pál nem előkelő utasként utazott, hanem fogolyként, és valószínűleg ideje nagy részét a fedélzet alatt, láncokban töltötte.¹⁴⁵ Azonban ezen kijelentéseket meg kell vizsgálni Az apostolok cselekedetei nagyobb kontextusában, és a megelőző fejezetek fényében kell szemlélnünk a római hajóúton történeteket.

Fontos szem előtt tartanunk azt a tényt, hogy Pál római útját megelőzte egy több évig elhúzódó pereskedés. Amikor az apostol harmadik missziói útja végeztével megérkezett Jeruzsálembe, némelyek a Kis-Ázsiából való zsidók közül fellázították a sokaságot, mert azt állították, hogy Pál bevitt görögöket a templom azon részébe, ahová csak zsidó származásúak léphettek be. A helyőrség ezredesének közbelépése akadályozta meg azt, hogy a fellázadt tömeg meg ne ölje Pált (21,27–22,24). Ezután az apostolt a katonák a várba vitték, és elkezdődött egy hosszú kihallgatási folyamat, mely során Pál először a nagytanács, majd Félix és Fesztusz helytartó, végül Agrippa király elé állt. Félix nem akart dönteni Pál peréről, ezért elnapolta az ügyet, fogságban hagyva az apostolt (24,22.27), majd az új helytartó, Fesztusz sem hozott ítéletet, mert ahogyan Félix (24,27), úgy ő is a zsidók kedvében akart járni (25,9). Így az apostol

¹⁴⁰ Witherington: *Acts*, 763.

¹⁴¹ Bruce felveti annak a lehetőségét, hogy Pál elsősorban a százados felé intézhette figyelmeztetését. Bruce: *Book of the Acts*, 482.

¹⁴² Witherington: *Acts*, 763.

¹⁴³ Keener: *Acts (2020)*, 518.

¹⁴⁴ Haenchen: *The Acts of the Apostles*, 709.

¹⁴⁵ Roloff: *Apostelgeschichte*, 358.

kétévi fogsága után fellebbezett a császárhoz (25,11). Fesztusz azonban nem tudott mit írni Pálról a császárnak, így Agrippa királyhoz fordult segítségért: „Én azonban azt állapítottam meg, hogy [Pál] semmi halált érdemlő dolgot nem cselekedett. De mivel a császárhoz fellebbezett, úgy döntöttem, hogy oda küldöm őt. Ámde semmi bizonyosat nem tudok írni róla uramnak, ezért elétek vezettetem, elsősorban is eléd, Agrippa király, hogy kihallgatása után legyen mit írnom róla. Mert értelmetlennek tartom, hogy aki foglyot küld, ne jelentse az ellene emelt vádat is” (25,25–27). Az apostol Agrippa király előtti kihallgatásának célja tehát egy többször is ártatlannak nyilvánított fogoly ítéletének megfogalmazása a római hatóság részéről egy olyan vallási ügyben, mely a római jogot semmilyen tekintetben nem sérti. Ezen kihallgatás pedig azzal a zárszóval ért véget, hogy a király megállapította: Pál apostol ártatlan, szabadon lehetne bocsátani, ha nem fellebbezett volna a császárhoz (26,32).¹⁴⁶

A Pállal együtt utazó foglyok valószínűleg halálraítéltek voltak, akiket azért vittek Rómába, hogy a tömeg szórakoztatására az arénákban kivégezzék őket, ugyanis állandó kereslet volt a provinciákból áldozatokra az efféle „mulatságokhoz”.¹⁴⁷ Szükségesnek tartom tehát azon tény szem előtt tartását, hogy Pál nem mint bizonyított vádak alapján elítélt fogoly, hanem mint császárhoz fellebbezett római polgár utazik Cézareából Rómába. Ez alapján következtethetünk arra, hogy az apostol eltérő bánásmódban részesülhetett a hajón, mint a többi fogoly. A per előzményeiről és az ártatlannak ítélestről a századosnak is tudomása lehetett,¹⁴⁸ erre utal az is, hogy Szidónban „Júliusz emberségesen bánt Pállal, és megengedte, hogy elmenjen barátaihoz, és azok gondoskodjanak róla” (27,3).

Pál tanácsát a kormányos és a hajótulajdonos nem fogadta el, hanem úgy gondolták, eljuthatnak még egy telelésre alkalmasabb kikötőbe. Döntésüket személyes és gazdasági érdekek is befolyásolhatták.¹⁴⁹ A százados rájuk hallgatott inkább, mint Pálra. Bruce utal arra,

¹⁴⁶ Sherwin–White találóan megfogalmazza, hogy Pál perének bonyolultsága és elhúzódása tehát abban állt, hogy a felhozott vádak politikai jelleget hordoztak, ezért a helytartók vonakodtak figyelmen kívül hagyni azokat, a bizonyítékok azonban teológiai meghatározottságúak voltak, ezért a helytartók nem tudták megérteni lényegüket. A római jog képviselői azonban megsejtették azt, hogy a nép vallási vezetői önkényesen próbáltak „politikai csavart” adni egy pusztán vallási vádnak, ezért többször is ártatlannak nyilvánították Pált a per során (23,29; 25,18; 25,25; 26,32). H. N. Sherwin–White: *Roman Society and Roman Law in the New Testament*, London, Oxford University Press, 1963, 50–51.

¹⁴⁷ Ramsay: *Traveller*, 314.

¹⁴⁸ Így érvel Keener is: A helytartó császárnak címzett levele valószínűleg le volt pecsételve, de Júliusz kaphatott szóbeli utasításokat, melyek alapján tudomása lehetett Pál perének előzményeiről. Keener: *Acts* (2020), 598.

¹⁴⁹ Így érvel pl. Peterson: *Acts*, 686.

hogy Lukács leírásából kitűnik: meglepőnek, sőt elítélendőnek találja a százados választását, mely kifejezőmód egy szemtanú hiteles visszaemlékezésére utal.¹⁵⁰

Válaszolni kell még a Roloff által megfogalmazott ellentmondásra, miszerint a 9b–11. versek nyelvileg és tartalmilag feszültségben vannak a szövegkörnyezetükkel. A feszültséget a továbbhajózás indoklásában látja, ahol a 9–11. versekben Pál tanácsának az elutasítása, a 12. versben pedig a többség döntése az oka.¹⁵¹ Azonban ebben a versekben nem szükségszerű ellentmondást látnunk, hiszen a kormányos és a hajótulajdonos akaratát a hajón utazók elé tárhatták, sőt a megbeszélés során akár többen is jelen lehettek, mint a konkrétan említett személyek. Így végül valóban a többség döntése volt a továbbindulás, akik egyetértettek a kormányos és a hajótulajdonos tanácsával. Keener azt is kifejti, hogy Júliusz noha fontos szerepet tölthetett be a hajón, mégis csupán arról dönt (27,11), hogy kísérete ezzel a hajóval megy-e tovább, vagy téli szállást kér számukra Lászeában. Így a hajózásra vonatkozó döntést a többség hozta meg (27,12).¹⁵²

Összefoglalóan tehát megállapíthatjuk, hogy nem kötelező érvényűek azok az érvek, melyek ezen versek történeti hitelessége ellen szólnak. Valós történeti körülményeket tükröz Pál tanácsadásának ténye, aki a hajón mint különleges bánásmódban részesített fogoly lehetett jelen. Ellentétet sem kell látnunk a 9–11. versek és szövegkörnyezetük között, hanem az elbeszélés mint összefüggő történések láncolata áll előttünk.

27,21–26

„Minthogy már sokat éheztek is, Pál felállt közöttük, és így szólt: Az lett volna a helyes, férfiak, ha rám hallgattok, és nem indulunk el Krétából, hogy elkerüljük ezt a veszélyt és ezt a kárt. Én azonban most is azt tanácsolom nektek, hogy bizakodjatok, mert egy lélek sem vesz el közületek, csak a hajó. Mert ma éjjel elém állt annak az Istennek az angyala, akié vagyok, és akinek szolgálom. Ez azt mondta: Ne félj, Pál, neked a császár elé kell állnod, és Isten neked ajándékozta mindazokat, akik veled vannak a hajón. Ezért bizakodjatok, férfiak! Én hiszek az Istennek, hogy úgy lesz, ahogyan nekem megmondta. Egy szigetre kell kivetődnünk” (ApCsel 27,21–26).

Az enyhe déli szél kedvezőnek bizonyult, ezért a hajó továbbindult Kréta közelében. Nemsokára azonban az Eurakvilónak nevezett hurrikán erejű szélvihar csapott le a krétai

¹⁵⁰ Bruce: *Book of the Acts*, 482.

¹⁵¹ Roloff: *Apostelgeschichte*, 358.

¹⁵² Keener: *Acts* (2020), 599.

hegyekből, és magával ragadta a hajót (13–15. v.). A vihar érkezésének napján felvonták a mentőcsónakot, és óvintézkedéseket tettek: alul átkötötték a hajót, és leeresztették a horgonyt (16–17. v.). A második napon már kidobálták a hajóterhet, harmadnap pedig a hajó felszerelését (18–19. v.). Ekkorra azonban már mindenki úgy gondolta, elveszett a megmenekülés minden reménye (20. v.), Pál azonban ebben a reménytelen pillanatban a megmenekülésről biztosította a hajón utazókat.

Az ókori görög-római művekre jellemző volt, hogy az ilyen beszédek szokásos helye a vihar tetőpontján, és a hajón utazók szerencséjének mélypontján hangzott el.¹⁵³ Az apostol ezen második megszólalásában először visszautal első beszédére, melyben figyelmeztette az utasokat a továbbhajózás veszélyére: „Az lett volna a helyes, férfiak, ha rám hallgattok, és nem indulunk el Krétából” (21. v.). Ez a dorgálás Pál részéről visszafogott, és az ezt követő bátorító szavakat vezeti fel.¹⁵⁴

Az apostol bizonyosságát fejezi ki arra nézve, hogy előző megszólalásával ellentétben minden hajón utazó életben fog maradni. Emberi számítás alapján erre nem volt esély, azonban Pál szavai alapját Isten angyalának a jelenése adta. Ezáltal erősítette meg Isten Pál számára a jeruzsálemi elfogatása idején látomásban mondott ígértét, melyben biztosította arról, hogy Rómában is bizonyosságot kell (δεῖ) tennie (23,11).¹⁵⁵

Pál korábban úgy beszélt magáról, mint Jézus szolgája, aki róla tesz tanúbizonyságot (26,16). Jézusról tett bizonyosságot missziói útjai során, és kihallgatásai alatt is, amikor mint Isten nagy tetteinek tanúja állt vádlói és kihallgatói előtt. Most a vihar közepette is megragadja az alkalmat, és bizonyosságot tesz hitéről útítársainak: „Én hiszek az Istennek, hogy úgy lesz, ahogyan nekem megmondta” (27,25).

A lukácsi kettős műben sokszor Isten angyala jelenti be a jó hírt.¹⁵⁶ Lukács összekapcsolja a vihart és a hajótörést a lukácsi kettős műben szereplő üdvtörténettel, melyben Isten hatalmas módon beavatkozik az emberi történelembe. Erre utal a Pál szavaiban kétszer is előforduló δεῖ kifejezés is, mely a legmagasabb rendű kényszerítést jelzi, Isten rendelkezéséről, elháríthatatlan elvégzéséről szól.¹⁵⁷ Pálnak a császár elé *kell* állnia (24. v.), tehát Isten tervében

¹⁵³ Susan M. Praeder: Acts 27:1–28:16. Sea Voyages in Ancient Literature and the Theology of Luke–Acts in *Catholic Biblical Quarterly* 46, no. 4, Washington, D.C., Catholic Biblical Association, 1984, 696.

¹⁵⁴ Peterson: Acts, 689.

¹⁵⁵ Bruce: *Book of the Acts*, 488.

¹⁵⁶ Praeder: *Sea Voyages*, 695. Angyal adja át az örömmüzenetet a lukácsi kettős műben: Lk 1,13.18.19.26.30.34.35.38; 2,9.10.13.15.21; 4,10 [22,43]; 24,4.23; ApCsel 1,10; 5,19; 8,26.

¹⁵⁷ Varga Zsigmond: *Újszövetségi görög-magyar szótár*, Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1992, 194.

levő szükségszerűség, hogy Rómába eljusson az evangélium üzenete, valamint egy szigetre *kell* kivetődniük (26. v.), tehát mindenki megmenekülését biztosítja Isten.

Haenchen a 21–26. versekben található beszédet teljesen valótlannak tartja, ugyanis szerinte Pál egy tomboló vihar közepette nem mondhatott ilyen beszédet a hajón. Szerinte irreális, hogy Lukács így beszéli el ezt a jelenetet.¹⁵⁸ Ezzel szemben Keener megjegyzi, hogy ez a beszéd akár a fedélzeten, akár a fedélzet alatt is elhangozhatott, és az is lehetséges, hogy a beszéd egy részét csak az éppen a közelben tartózkodók hallották. Az ókori történetírók rendszeresen leírják, amint a hadvezérek a csata előtt több tízezer katonához szólnak, még ha kétségtelen is, hogy nem mindenki hallhatta őket. Keener szerint Pál beszéde nem irreális jelenség a vihar közepette, tekintve, hogy tudunk néhány tizennyolcadik századi szónokról, akik több tízezer ember előtt tudtak prédikálni.¹⁵⁹

Ahogy a görög-római történetírásnak szerves részét képezik a beszédek, úgy Az apostolok cselekedeteiben is jelentős szerepet kapnak. Sok kutató szkeptikus a műben szereplő beszédek történeti hitelessége tekintetében. Dibelius fogalmazta meg először azt a nézetet, miszerint ezek a beszédek Lukács saját alkotásai, így a 27. fejezetben található beszédek is csupán irodalmi alkotások.¹⁶⁰ Balla Péter felhívja a figyelmet arra, hogy a beszédek történeti hitelességét elutasító kutatók főbb felhozott érvei között a beszédek egymás és más leíró részek írói stílusának egyezése és a polübioszival állítólagosan szembenálló thuküdidészi történetírói modell követésének említése szerepel leggyakrabban.¹⁶¹ Balla azonban megállapítja, hogy Thuküdidész valójában azt állította, hogy egyes esetekben nem volt képes szóról szóra visszaadni az elhangzott beszédet, máskor pedig mások beszámolójára kellett támaszkodnia.¹⁶² Ez tehát nem azt jelenti, hogy Thuküdidész maga alkotta volna az általa leírt beszédeket, hanem történetírói célja az volt, hogy minden esetben az elhangzott beszéd gondolatmenete szerepeljen a műveiben feljegyzett beszédekben.¹⁶³ DeSilva a lukácsi kettős műben szereplő beszédek történeti hitelességével kapcsolatban megállapítja, hogy az ókori történetírás mércéje szerint a beszédnek három kritériumnak kellett megfelelnie: a környezetnek, a beszélőnek és az adott alkalomnak. A beszéd tartalmát, fő mondanivalóját pontosan kellett átadni, de a nyelvi

¹⁵⁸ Haenchen: *Acts*, 709–710.

¹⁵⁹ Keener: *Acts (2020)*, 604.

¹⁶⁰ Dibelius: *Studies*, 206.

¹⁶¹ Balla: *Az újszövetségi iratok története*, 177–178.

¹⁶² Ritoók Zsigmond (szerk.): *Görög történetírók*, Budapest, Európa Kiadó, 1988.

¹⁶³ Balla: *Az újszövetségi iratok története*, 177–178.

kifejezőeszközök az író saját döntésére voltak bízva.¹⁶⁴ Ezt támasztják alá Carson és Moo is: Az apostolok cselekedeteiben szereplő beszédek egyenstílusú azt jelzi, hogy Lukács nem szó szerint idézi az elhangzottakat, azonban tömörített beszédek, összefoglalások és parafrázisok is ugyanolyan pontosan közvetíthetik a mondanivalót, nem megfosztva azt annak történeti megbízhatóságától.¹⁶⁵

Összefoglalóan tehát megállapíthatjuk, hogy Lukács az ókori történetírói hagyományt követte akkor is, amikor a beszédek saját írói stílusában írta le, melynek tartalmának hitelessége nem függ a megfogalmazás módjától. Ez vonatkozik a római hajóút páli megszólalásaira is. Pál bátorító szavaiban Isten tervének biztos megvalósulásáról tesz bizonyosságot, mely szerint a hajón utazók közül mindenki meg fog menekülni.

27,30–32

„Ekkor azonban a hajósok meg akartak szökni a hajóról. Le akarták eresztetni a mentőcsónakot a tengerre, azzal az ürüggyel, hogy a hajó orrából akarnak horgonyokat kifeszíteni. Pál így szólt a századoshoz és a katonákhoz: Ha ezek nem maradnak a hajón, akkor ti sem menekülhettek meg. A katonák ekkor elvágták a mentőcsónak köteleit, és hagyták, hogy elsodorja az ár” (ApCsel 27,30–32).

A százados az út során megtanulta, hogy Pál tanácsát nem szabad figyelmen kívül hagynia. Bruce szerint Pál tanácsát valószínűleg félreértették azáltal, hogy a katonák elvágták a mentőcsónak köteleit, és hagyták, hogy elsodorja az ár (27,32). A csónak segítséget jelentett volna a partot érésben, azonban a hajósok fedélzeten tartásának ezen módja a százados számára akkor megfelelőnek tűnhetett.¹⁶⁶

Az előző versek történéseinek fényében azonban véleményem szerint éppen azt láthatjuk, hogy Júliusz tanult első hibájából, és itt már komolyan vette Pál szavait. Isten angyala arról biztosította az apostolt, hogy Isten neki ajándékozta mindazokat, akik vele vannak a hajón (27,24), így a megmenekülésről szóló ígéret a hajó teljes létszámára vonatkozik. Robert Tannehill jelzi, hogy a 24. vers üzenetének megértése kulcsfontosságú a mentőcsónakkal történetek helyes értelmezése céljából. Az angyal ezt mondta Pálnak: „Isten neked ajándékozta mindazokat, akik veled vannak a hajón” (24. v.). Pál ezen mondata a megmenekülést a hajón utazók mindegyikére (πάντας) kiterjeszti. Ebből következik, hogy semmilyen menekülési mód

¹⁶⁴ David A. deSilva: *An Introduction to the New Testament. Contexts, Methods and Ministry Formation*, 2nd ed., Westmont, InterVarsity Press, 2018, 308.

¹⁶⁵ Carson–Moo, *Introduction*, 320.

¹⁶⁶ Bruce: *Book of the Acts*, 491.

nem megengedett a továbbiakban, ami nem hordozza minden utas megmenekülésének lehetőségét. A százados és Pál viselkedését is ezen magyarázat fényében érthetjük meg a 30–32. versekben.¹⁶⁷

Haenchen azt látja valótlannak ezen versekben, hogy a hajósok meg akartak éjjel szökni a hajóról. Szerinte egy ilyen szökési kísérlet a háborgó tengeri vihar közepette eleve kudarcra van ítélve.¹⁶⁸ Ezen érvet is újra kell gondolni véleményem szerint, akár egy nagyon egyszerű megállapítással: egy már két hete étlen-szomjan, a viharos tengeren teljes sötétségben hányódó hajón a tengerészek bármire képesek lehettek, melyben a megmenekülés csupán halvány reményét is látták. Ezért juthattak arra a döntésre, hogy a mentőcsónakkal szökést kísérelnek meg még virradat előtt, az egyetlen olyan időpontban, amikor ezt észrevétlenül megtehetik.¹⁶⁹

A 276 utas partra szállításához a mentőcsónakkal olyan sokszor kellett volna fordulni, hogy azt a csónak nem bírta volna ki. Azonban arra a csónakra, mely csak keveseket tudott volna megmenteni, végül senkinek nem lett szüksége, mert Isten a maga ígétét (27,24) beteljesítette, ezáltal mindenki épségben partot ért (27,43–44). Júliusz bízott annyira Pál isteni vezetésében, hogy fel tudta adni a csónakkal való kevés ember megmenekülésének esélyét, és Isten megmutatta hatalmát azzal, hogy mindenkit megmentett.¹⁷⁰

27,33–36

„Addig pedig, amíg megvirradt, Pál mindnyájukat arra biztatta, hogy egyenek. Így szólt: Ma a tizennegyedik napja, hogy étlen várakoztok, és semmit sem ettetek. Ezért intelek titeket, hogy egyetek, mert az is megmeneküléseteket szolgálja. Mert közületek senkinek sem esik le egyetlen hajszál sem a fejről. E szavak után vette a kenyeret, hálát adott Istennek mindnyájuk szeme láttára, megtörte, és enni kezdett. Erre mindnyájan nekibátorodtak, és ők is enni kezdtek” (ApCsel 27,33–36).

Pál utal arra, hogy a hajón utazók tizennégy napja étlen várakoznak a viharban. Bruce felhívja a figyelmet arra, hogy az ἄσitos („evés nélkül”, „böjtölve”¹⁷¹) melléknév valószínűleg az ételtől való tartózkodásra, nem az étel hiányára utal.¹⁷² Pál apostol tetteinek sorrendje (vette

¹⁶⁷ Robert C. Tannehill: *The Narrative Unity of Luke-Acts. Volume II: The Acts of the Apostles*, Minneapolis, Augsburg Fortress Publishers, 1990, 332–333.

¹⁶⁸ Haenchen: *Acts*, 710.

¹⁶⁹ Keener a szökési kísérlet időpontjával kapcsolatban megállapítja, hogy ha a hajósok megvárták volna a másnapot, valószínűleg konfliktus alakult volna ki a hajón a tengerészek és a katonák között arról, hogy ki kapja meg a csónakot, mely vitának győztese biztosan a felfegyverzett katonák lettek volna. Keener: *Acts (2020)*, 607.

¹⁷⁰ Keener: *Acts (2020)*, 607.

¹⁷¹ BDAG, 125.

¹⁷² Bruce: *Book of the Acts*, 492.

a kenyeret, hálát adott, megtörte, és enni kezdett) felveti azt a kérdést, hogy vajon ez az étkezés az úrvacsorára utal-e. A kutatók eltérő válaszokat adnak ezen lehetőségre. Bruce szerint a kenyértörést és a szétosztást leíró szavak (λαβὼν ἄρτον εὐχαρίστησεν... κλάσας) megjelennek Jézus több étkezésében is, például az ötezer és a négyezer ember megvendégelésékor, valamint az emmausi tanítványokkal közös vacsorán is (Mk 6,41; 8,6 és párhuzamai; Lk 24,30), emellett ezen szavak a zsidó közös étkezések általános szókincséhez tartoztak. Azonban nyilvánvaló, hogy volt valami különleges Jézus szavaiban és tetteiben ezen alkalmakkor is.¹⁷³

Stott szerint az, hogy ez az étkezés úrvacsora lett volna, sem az alkalom jellege, sem a hitetlen katonák, matrózok és rabok jelenléte miatt nem valószínű. Szerinte egy egyszerű étkezéstről van szó, és az apostol egyszerűen hálát adott az ételért, ahogyan erre a Timóteushoz írt első levelében is biztat (1Tim 4,4–5).¹⁷⁴ Peterson is emellett érvel, és említi a krisztológiai hangsúly, a pohár bor és a hívők közösségének hiányát.¹⁷⁵ Ezt támasztja alá a többes szám első személyű megfogalmazás többes szám harmadik személyű ragozásra váltása: „Erre mindnyájan nekibátorodtak, és ők is enni kezdtek” (36. v.). Peterson szerint ez azt is jelezheti, hogy Pál ezen bátorítása elsősorban a felelős katonáknak és tengerészeknek szólt.

Rapske hangsúlyozza, hogy a 37. versben szereplő utasok számának említése nem jelent szükségszerűen törést az elbeszélésben, ahogyan ezt Dibelius látja.¹⁷⁶ Szerinte a 37. verset („Összesen kétszázhetvenhatan voltunk a hajón”) össze kell kapcsolni a 38. verssel („Miután jóllaktak, a gabonát a tengerbe szórva könnyítettek a hajón”), mely visszautal a közös étkezésre.¹⁷⁷ Rapske felhívja arra a fontos kérdésre a figyelmet, hogy vajon ezen alexandriai gabonaszállító hajó rakományát valóban ki lehetett-e dobálni viharos körülmények között viszonylag rövid idő alatt, ahogyan erre Lukács utal (27,18.38). Említ egy Kr. u. 2. vagy 3. századi levelet, mely szerint egy ilyen teherhajó kirakodása egy kikötőben akár tizenkét napot is igénybe vehetett. Azonban az elbeszélésből valószínűnek tűnik, hogy ez a gabonaszállító hajó egy olyan alexandriai hajó volt, mely kisebb tömegével és rakterületével lehetővé tette a rakomány gyorsabb kidobálását.¹⁷⁸

¹⁷³ Bruce: *Book of the Acts*, 492–493. Bruce felveti azt a lehetőséget, hogy noha a többség számára ez egy közönséges étkezés volt, azonban azok számára, akik az úrvacsorára való tekintettel részesültek a kenyérben, valóban úrvacsorává vált. Említi ugyan azt is, hogy borról nem esik szó az elbeszélésben.

¹⁷⁴ Stott: *Az apostolok cselekedetei*, 437–438. Hasonlóan érvel: Marshall 413–414, Praeder: *Sea Voyages*, 699; Witherington: *Acts*, 772–773.

¹⁷⁵ Peterson: *Acts*, 693.

¹⁷⁶ Dibelius: *Studies*, 205.

¹⁷⁷ Rapske: *Acts, Travel, and Shipwreck*, 32.

¹⁷⁸ Rapske: *Acts, Travel, and Shipwreck*, 32–33.

Keener megjegyzi, hogy egyes kutatók szerint Lukács azért említi itt az utasok számát, hogy a Lukács evangéliuma 9. fejezetének 14. versében szereplő, ötezer ember megvendégelése előtti helyzetet felidézze az öt kenyér és két hal kapcsán.¹⁷⁹ A hajón utazók létszáma alapján egy nagyobb hajóra kell gondolnunk, azonban ennél sokkal több utast is tudtak szállítani az ókorban egyes hajók. A tengeri hajók jellemzően 800 és 1500 tonna között voltak, a vihar alatt megnedvesedett gabona azonban akár kétszeresére is növelhette a tömegét. Ezért volt olyan fontos a hajó terhének kidobálása.¹⁸⁰

Az egész beszámolót átszövi a megmenekülésre való utalás, melyet a σωζω (1. jelentése: megóvni vagy megmenteni a természeti veszélyektől és csapásoktól, megóvni a bajtól; 2. jelentése: megmenteni vagy megóvni a transzcendens veszélytől vagy pusztulástól, megmenteni az örök haláltól¹⁸¹) és διασώζω (megmenteni vagy kiszabadítani egy veszélyből, biztonságosan áthozni¹⁸²) ige és σωτηρία (1. szabadulás, megmentés; 2. üdvösség¹⁸³) főnév a 27. fejezetben ötször előforduló különböző alakjaiban jut kifejeződésre. Először úgy tűnik, elveszett a megmenekíttetés (σωζεσθαι) minden reménye (27,20). Majd Pál biztató szavai után mégis meg akart szökni néhány hajós, azonban Pál szólt a századoshoz és a katonákhoz: hogyha a hajósok nem maradnak a hajón, akkor ők sem tudnak majd megmenekülni (σωθηναι) (27,31). Ezután Pál második bátorító beszédében így szólt: „Ezért intelek titeket, hogy egyetek, mert az is megmeneküléseketek (σωτηρίας) szolgálja” (27,34). A százados a hajótörést követően meg akarta menteni (διασωσαι) Pál életét, ezért visszatartotta a katonákat az öléstől. A 27. fejezet pedig ezzel a záró mondattal ér véget: „Így történt, hogy mindnyájan kimenekültek a szárazföldre” (27,44). Az itt szereplő διασωθηναι kifejezés a διασώζω ige passzív aoristosi infinitivus alakja, mely így fordítható: megmenekíttetett. A passzív alak itt egy passivum divinum, mely arra utal, hogy a megmenekülés Isten tette volt.

A megmeneküléssel kapcsolatos szavak jellemzőek az ókori irodalom tengeri útjainak leírására. A tengeri utazás jelentette a fenyegető veszélyt, a szárazföldre jutás pedig a biztonságba való visszatérést. Praeder amellet érvel, hogy a lukácsi kettős mű egészében ezen ókori irodalomra jellemző szavak az üdvösségre való utalás értelmét is hordozzák. Jézus az Üdvözítő, aki elhozta Isten megváltását, az üdvösség pedig a keresztyén életben és a keresztyén közösségben érhető el. Az apostolok cselekedetei 27. fejezetében a megmenekülésre való

¹⁷⁹ Keener: *Acts* (2020), 609.

¹⁸⁰ Keener: *Acts* (2020), 609. Keener jelzi, hogy noha egy kikötőben a kirakodás tizenkét napot is igénybe vehetett, a zsákok vízre dobása bizonyosan kevesebb időt igényelt.

¹⁸¹ BDAG, 872–873.

¹⁸² BDAG, 210.

¹⁸³ BDAG, 876.

utalások az ókori irodalomban is megjelenő „biztonsági nyelvezet” (*safety language*) értelmére korlátozódnak. Azonban nem korlátozódik maga a történet üzenete csupán egy fizikai megmenekülésről szóló elbeszélésre (*story of safety*), ugyanis a vihar és a hajótörés a lukácsi kettős műben üdvtörténeti jelentőséggel is bír.¹⁸⁴ Peterson is megjegyzi, hogy az egész római hajóút elbeszélése (27,1–28,16) különböző módokon utal Istenre mint teremtőre és megmentőre, és Pálra mint az ő prófétájára vagy képviselőjére.¹⁸⁵

BEFEJEZÉS

Az apostolok cselekedetei 27. fejezetében szereplő elbeszélés arról tesz bizonyosságot, hogy Isten ígéretei minden hátráltató körülmény ellenére beteljesülnek. Lukács saját történetírói célját megfogalmazza kettős műve első felének, evangéliumának prologusában, melyben arról számol be, hogy pontos utánajárás után, szép rendben írta meg művét, azért, hogy írása által a keresztyén tanítás középpontjának igazságáról megbizonyosodjon olvasója. Úgy tekintett magára, mint aki történetíróként foglalkozott Jézus élete eseményeinek, megváltó művének leírásával, és Az apostolok cselekedeteit is ezzel a szándékkal fogalmazta meg. Történetírói körültekintése mutatkozik meg Az apostolok cselekedetei 27. fejezetében is, melyről megállapítható, hogy szervesen illeszkedik a mű egészéhez, mind teológiai üzenetében, mind történeti meghatározottságában.

Lukács azonban nemcsak történeti érdekelttségű, hanem teológiai meghatározottságú művet írt. Sőt megállapíthatjuk, hogy ezen két tényező egymással szorosan összefügg, sőt egymástól függ, hiszen Lukács éppen azáltal hirdeti az evangéliumot, hogy történeti beszámolóként tárja elénk Istennek a történelem egy konkrét időszakában elvégzett nagy tetteit. Az általa leírt események a Szentírásban található próféciaák beteljesedéséről szólnak, így az ősegyház életének első évtizedeiben történt események ugyanúgy részei Isten munkája folyamatos történetének. A kettős mű egyben kettős célt tár ma is elénk: olvassuk Az apostolok cselekedeteit Isten ígéjeként, mely ma is valósággá teheti számunkra az evangélium üzenetének életet átformáló erejét, valamint forduljunk a szöveg felé azzal a készséggel, hogy engedjük magunkat Isten Szentlelke által meggyőzni annak a megbízhatóságáról, amelyre tanítottunk.

¹⁸⁴ Praeder: *Sea Voyages*, 692–693.

¹⁸⁵ Peterson: *Acts*, 696.

Szentírások:

Nestle–Aland Novum Testamentum Grace, 28. kiadás, Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 2012.

Revideált Károli Fordítás (1908), Budapest, Kálvin Kiadó, 2018.

Revideált Új Fordítású Biblia, Budapest, Kálvin Kiadó, 2014.

Lexikonok:

BAUER, W. – DANKER, F. W. – ARNDT, W. F. – GINGRICH, F. W.: *Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, 4th rev. ed., Chicago, University of Chicago Press, 2021.

VARGA Zsigmond: *Újszövetségi görög–magyar szótár*, Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1992.

Bevezetéstankok:

BALLA Péter: *Az újszövetségi iratok története*, Budapest, Károli Egyetemi Kiadó, 2008a.

CARSON, D. A. – MOO, Douglas J.: *An Introduction to the New Testament*, Grand Rapids, Zondervan, 2005.

DESILVA, David A.: *An Introduction to the New Testament. Contexts, Methods and Ministry Formation*, 2nd ed., Westmont, InterVarsity Press, 2018.

Kommentárok:

BOCK, Darrell L.: *Acts (BECNT)*, Grand Rapids, Baker Academic, 2007.

BOCK, Darrell L.: *Luke 1:1–9:50 (BECNT)*, Grand Rapids, Baker Academic, 1994.

BOVON, Francois: *Das Evangelium nach Lukas (EKK). Lk 1,1-9,50*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2019.

BRUCE, F. F.: *The Acts of the Apostles. The Greek Text with Introduction and Commentary*, Grand Rapids, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1990.

BRUCE, F. F.: *The Book of the Acts (NICNT)*, Grand Rapids, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1988.

CLARK, Albert C.: *The Acts of the Apostles. A Critical Edition with Introduction and Notes on Selected Passages*, Oxford, Clarendon Press, 1933, 393–408.

CONZELMANN, Hans: *Acts of the Apostles*, ford. James Limburg, A. Thomas Kraabel, Donald H. Juel, Philadelphia, Fortress Press, 1987.

DIBELIUS, Martin: *Studies in the Acts of the Apostles*, ford. Mary Ling, London, SCM Press, 1956.

GREEN, Joel B.: *The Gospel of Luke (NICNT)*, Grand Rapids, Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1997.

GRUNDMANN, Walter: *Das Evangelium nach Lukas (THNT)*, Berlin, Evangelische Verlagsanstalt Berlin, 1966.

HAENCHEN, Ernst: *The Acts of the Apostles*, ford. Basil Blackwell, Philadelphia, The Westminster Press, 1971.

KEENER, Craig S.: *Acts*, Cambridge, Cambridge University Press, 2020.

KEENER, Craig S.: *Acts. An Exegetical Commentary Vol 1.*, Grand Rapids, Baker Academic, 2012.

KNOX, Wilfred L.: *The Acts of the Apostles*, Cambridge, Cambridge University Press, 1948.

MARSHALL, I. Howard: *The Gospel of Luke (NIGTC)*, Grand Rapids, Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1978.

NOLLAND, John: *Luke 1-9:20 (WBC)*, Nashville, Thomas Nelson, 1989.

PESCH, Rudolf: *Die Apostelgeschichte. 2. Teilband (EKK). Apg 13-28*, Zürich, Benziger Verlag, 1986.

PETERSON, David G.: *The Acts of the Apostles (PNTC)*, Grand Rapids, Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 2009.

ROLOFF, Jürgen: *Die Apostelgeschichte (NTD)*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1981.

SCHNABEL, Eckhard J.: *Acts (ZECNT)*, Grand Rapids, Zondervan, 2012.

SCHÜRMANN, Heinz: *Das Lukasevangelium (HThKNT). 1. Teil*, Freiburg im Breisgau, Verlag Herder, 1969.

STOTT, John R. W.: *Az apostolok cselekedetei: A Lélek, az egyház és a világ*, ford. Gulyás Melinda, Budapest, Harmat – KIA, 2022.

TALBERT, Charles H.: *Reading Acts. A Literary and Theological Commentary*, Macon GA, Smyth & Helwys Publishing, 2005.

TANNEHILL, Robert C.: *The Narrative Unity of Luke-Acts. Volume II: The Acts of the Apostles*, Minneapolis, Augsburg Fortress Publishers, 1990.

WITHERINGTON III, Ben: *The Acts of the Apostles. A Socio-Rhetorical Commentary*, Grand Rapids, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1998.

Egyéb könyvek:

ARISZTOTELÉSZ: *Rétorika*, ford. Adamik Tamás, Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 1982.

CASSON, Lionel: *Ships and Seamanship in the Ancient World*, Princeton, Princeton University Press, 1971.

CONZELMANN, Hans: *Die Mitte der Zeit. Studien zur Theologie des Lukas*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1954.

CONZELMANN, Hans: *The Theology of St. Luke*, ford. Geoffrey Buswell, New York, Harper and Row, 1960.

CULLMANN, Oscar: *Salvation in History*, ford. Sidney G. Sowers, New York, Harper & Row, 1967.

GASQUE, W. Ward: *A History of the Criticism of the Acts of the Apostles*, Grand Rapids, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1975.

GRÜLL Tibor: *A tenger gyümölcsei. A tengerek szerepe a Római Birodalom gazdaságában*, Pécs, Kronosz Kiadó, 2016.

HEMER, Colin J.: *The Book of Acts in the Setting of Hellenistic History*, Pennsylvania, Eisenbrauns, 1990.

HENGEL, Martin: *Őskeresztény történetírás*, ford. Koczó Pál, Budapest, Kálvin Kiadó, 2010.

MARSHALL, I. Howard: *Luke. Historian and Theologian*, Milton Keynes, Paternoster Press, 1970, harmadik kiadás: 1988.

MOESSNER, David P.: *Luke the Historian of Israel's Legacy, Theologian of Israel's 'Christ', A New Reading of the 'Gospel Acts' of Luke*, Berlin, Walter de Gruyter GmbH, 2016.

PARSONS, Mikeal C. – PERVO, Richard I.: *Rethinking the Unity of Luke and Acts*, Minneapolis, Fortress Press, 1993.

QUINTILIANUS, Marcus Fabius: *Szónoklattan*, szerk. Adamik Tamás, Pozsony, Kalligram, 2008.

RAMSAY, William M.: *St. Paul the Traveller and the Roman Citizen*, London, Hodder & Stoughton, 1925.

RITOÓK Zsigmond (szerk.): *Görög történetírók*, Budapest, Európa Kiadó, 1988.

SHERWIN-WHITE, H. N.: *Roman Society and Roman Law in the New Testament*, London, Oxford University Press, 1963.

SMITH, James: *The Voyage and Shipwreck of St. Paul*, London, Longmans, Green, and Co, 1848.

SQUIRES, John T.: *The Plan of God in Luke-Acts (SNTS Monograph Series 76)*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993.

YARBROUGH, Robert W.: *Salvation Historical Fallacy?. Reassessing the History of New Testament Theology*, Blandford Forum, Deo Publishing, 2004.

Tanulmányok:

ARGYLE, Aubrey W.: The Greek of Luke and Acts in *New Testament Studies* 20 (4), Cambridge, Cambridge University Press, 1974, 441–445.

BALLA Péter: Bevezetéstani jegyzetek az Apostolok cselekedeteihez in *Lelkipásztor* 77 (2002)/2, Budapest, Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, 2002, 45–50.

BECK, Brian E.: The Common Authorship of Luke and Acts in *New Testament Studies*, 23 (3), Cambridge, Cambridge University Press, 1977, 346–52.

HAENCHEN, Ernst: Das 'Wir' in der Apostelgeschichte und das Itinerar in *Zeitschrift für Theologie und Kirche*, 1961, Vol. 58, No. 3, Tübingen, Mohr Siebeck GmbH & Co. KG, 1961, 329–366.

HEMER, Colin J.: First Person Narrative in Acts 27–28 in *Tyndale Bulletin* 36, No. 1, Cambridge, Tyndale House, 1985, 79–109.

MARSHALL, I. Howard: Acts and the 'Former Treatise' in *The Book of Acts in Its First Century Setting*. Vol. 1. *The Book of Acts in Its Ancient Literary Setting*, ed. Bruce W. Winter, Andrew D. Clarke, Grand Rapids, Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1993, 163–182.

PRAEDER, Susan M.: Acts 27:1–28:16. Sea Voyages in Ancient Literature and the Theology of Luke–Acts in *Catholic Biblical Quarterly* 46, no. 4, Washington, D.C., Catholic Biblical Association, 1984, 683–706.

RAPSKE, Brian: Acts, Travel, and Shipwreck in *The Book of Acts in Its First Century Setting*. Vol. 2. *The Book of Acts in Its Graeco-Roman Setting*, ed. D. W. J. Gill, C. Gempf, Grand Rapids, Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 1994, 1–47.

REISER, Marius: Von Caesarea nach Malta. Literarischer Charakter und historische Glaubwürdigkeit von Act 27 in *Das Ende des Paulus. Historische, theologische und literaturgeschichtliche Aspekte*, hrsg. Friedrich Wilhelm Horn, Berlin–New York, Walter de Gruyter GmbH, 2001, 49–74.